

SVEA HOVRÄTT
Mark- och miljööverdomstolen
060101

DOM
2024-06-27
Stockholm

Mål nr
M 15330-22

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Nacka tingsrätts, mark- och miljödomstolen, dom 2022-11-24 i mål nr M 816-21, se bilaga A

PARTER

Klagande

AB Karl Hedin Skog

Ombud: Advokat N.L.
Strandahl Advokater AB

Motpart

Staten genom Naturvårdsverket

Ombud: Advokat M.T. samt biträdande juristerna J.S. och J.E.
PG Magnusson Advokatbyrå AB

SAKEN

Skadestånd enligt 32 kap. miljöbalken

MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLENS DOMSLUT

1. Mark- och miljööverdomstolen fastställer mark- och miljödomstolens dom.
2. AB Karl Hedin Skog ska ersätta staten för dess rättegångskostnad i Mark- och miljööverdomstolen med 409 652 kr, varav 400 000 kr avser ombudsarvode, samt ränta på beloppet enligt 6 § räntelagen (1975:635) från dagen för denna dom till dess betalning sker.

Dok.Id 2065323

Postadress
Box 2290
103 17 Stockholm

Besöksadress
Birger Jarls Torg 16

Telefon
08-561 670 00
08-561 675 50

E-post: svea.avd6@dom.se
www.svea.se

Telefax

Expeditionstid
måndag – fredag
08:00–16:30

INLEDNING

Målet gäller frågan om staten genom Naturvårdsverket (staten) är skadeståndsskyldig enligt bestämmelserna i 32 kap. miljöbalken för granbarkborreangrepp som drabbat skog på AB Karl Hedin Skogs fastigheter X och Y i Västmanlands län.

Mark- och miljödomstolen har ogillat käromålet då domstolen bedömt att det saknas tillräckligt stöd för bolagets påstående att inrättandet och förvaltandet av Hälleskogsbrännans naturreservat, vilket innehas av staten på grannfastigheten (Z), har utgjort en verksamhet som medfört störningar i form av granbarkborreangrepp som i sin tur orsakat bolaget skada.

YRKANDEN I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

AB Karl Hedin Skog har yrkat att Mark- och miljööverdomstolen ska bifalla käromålet samt befria bolaget från skyldigheten att betala statens rättegångskostnader i mark- och miljödomstolen och i stället förplikta staten att ersätta bolagets rättegångskostnader där.

Staten har motsatt sig ändring av mark- och miljödomstolens dom.

Parterna har yrkat ersättning för sina rättegångskostnader i Mark- och miljööverdomstolen.

UTVECKLING AV TALAN I MARK- OCH MILJÖDOMSTOLEN

Parterna har åberopat samma omständigheter och utvecklat sin talan på i allt väsentligt samma sätt som i mark- och miljödomstolen, dock med följande tillägg och förtydliganden.

AB Karl Hedin Skog

Allt sedan naturreservatets inrättande har staten underlåtit att vidta åtgärder i enlighet med skogsvårdslagen (1979:429). Det är underlåtenheten i tiden till och med utgången av 2020 som har lett fram till en störning i form av omfattande barkborreangrepp på bolagets båda ovan nämnda fastigheter. Denna störning har lett till den skada som bolaget begär ersättning för i målet.

Ersättningsanspråket avser endast de skador som uppkommit på de skogsarealer som omfattas av Areal utredning för bolagets fastigheter.

Staten

Mark- och miljödomstolen har inte uttryckligen tagit ställning till statens invändningar om att inrättandet och förvaltandet av naturreservatet inte utgör ”verksamhet” och att angrepp av granbarkborrar inte utgör ”annan liknande störning” i den mening som avses i 32 kap. 1 § första stycket respektive 32 kap. 3 § första stycket 8 miljöbalken. Domstolen har inte uttalat mer än att det skulle kunna vara fråga om en verksamhet respektive en annan liknande störning.

Såväl invändningen om att bolaget varit medvällande till den påstådda skadan som att bolaget åsidosatt sin skyldighet att begränsa verkningarna av denna ska leda till att ett eventuellt skadestånd i första hand bestäms till 0 kr.

UTREDNINGEN I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

Mark- och miljööverdomstolen har hållit huvudförhandling i målet. Parterna har åberopat samma bevisning som i mark- och miljödomstolen. Ljud- och bildupptagningarna av förhören med B.Ö., T.T., B.L. och J.A. (åberopade av bolaget) samt G.I., Å.L., K.M., U.R., M.TA., E.H.M. och M.B. (åberopade av staten) har spelats upp. Även videoinspelningarna från synen i mark- och miljödomstolen har spelats upp.

MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLENS DOMSKÄL

Rättsliga utgångspunkter m.m.

Skadestånd enligt 32 kap. miljöbalken ska betalas för bland annat sakskada som verksamhet på en fastighet orsakat i sin omgivning (se 32 kap. 1 § första stycket miljöbalken). En skada, som inte orsakats med uppsåt eller av vårdslöshet, ersätts bara om den störning som har orsakat skadan inte skäligen bör tålas med hänsyn till förhållandena på orten eller till dess allmänna förekomst under jämförliga förhållanden (32 kap. 1 § tredje stycket miljöbalken). Skadestånd enligt kapitlet betalas dock endast för skadestånd som orsakats genom sådana åtgärder som anges i åtta olika punkter i 32 kap. 3 § första stycket miljöbalken. Av punkterna 1 – 7 framgår att skadestånd betalas för skador genom förorening av vattenområden och grundvatten, ändring av grundvattennivån, luft- och markföroreningar, buller eller skakning. Enligt punkten 8, som kan aktualiseras i detta mål, betalas skadestånd också för skador genom ”annan liknande störning”.

En skada ska anses ha orsakats genom en störning som avses i 32 kap. 3 § första stycket miljöbalken, om det med hänsyn till störningens och skadeverkningarnas art, andra möjliga skadeorsaker samt omständigheterna i övrigt föreligger övervägande sannolikhet för ett sådant orsakssamband (se bestämmelsens tredje stycke). Det lindrade beviskravet avser endast orsakssambandet mellan den störning som påstås och skadan. Lindringen omfattar alltså inte om det förekommit en störning eller om det uppkommit en skada. För dessa omständigheter gäller i stället det i tvistemål normala beviskravet, nämligen styrkt.

Med anledning av statens rättsliga invändning att käromålet inte kan bifallas redan av det skälet att inte vare sig inrättandet eller förvaltandet av naturreservatet utgör verksamhet i den mening som avses i 32 kap. 1 § första stycket miljöbalken kan följande nämnas. Av lagförarbeten och juridisk doktrin framgår att begreppet verksamhet i bestämmelsen har en mycket vid innebörd. Det omfattar i stort sett alla former av inte alltför flyktig användning av mark, byggnad eller anläggning som kan störa omgivningen. (Se t.ex. prop. 1985/86:83 s. 14 f. och s. 37, prop. 1997/98:45,

del 1 s. 565 samt B m.fl., Miljöbalken, En kommentar, JUNO, 2024-05-23 version 23, kommentaren till 32 kap. 1 § under rubriken ”Första stycket”.) Det bör även uppmärksammas att Högsta domstolen i rättsfallet NJA 2022 s. 303, som också gällde skadestånd enligt 32 kap. miljöbalken, uttalade att avgörande för skadeståndsskyldigheten är om skadan har uppkommit på något av de sätt som anges i första stycket i kapitlets tredje paragraf, inte att den uppkommit i viss verksamhet (se p. 5 i avgörandet).

En fråga som också aktualiseras i målet är om, och i så fall under vilka förutsättningar, angrepp av granbarkborrar över huvud taget kan räknas som en sådan annan liknande störning som avses i 32 kap. 3 § första stycket 8 miljöbalken. Statens ståndpunkt är att sådana angrepp aldrig kan utgöra annan liknande störning i denna bemärkelse.

Här kan inledningsvis noteras att uttrycket ”annan liknande störning” är avsett att innefatta en rad olika åtgärder. Avsikten, som framgår redan av ordalydelsen, är att störningar som till sin karaktär liknar dem som anges i bestämmelsens sju första punkter ska omfattas. I lagförarbetena till den upphävda miljöskadelagen nämns, som exempel på störningar som kan hänföras till kategorin, spridning av bakterier, virus och olika smittämnen som kan ge ekologiska återverkningar. Även obehag av insekter, fåglar och djur kan räknas hit. En sådan störning kan vara att grannen till en biodlare får uppleva att ett par miljoner bin använder den öppna verandan som inflygningsområde. Dessa förarbetsuttalanden har fortfarande aktualitet. (Se prop. 1985/86:83 s. 45; jfr prop. 1997/98:45, del 2 s. 340 f. samt NJA 1996 s. 634 och 2007 s. 663.)

I den juridiska litteraturen har det diskuterats i vad mån obehag av djur bör räknas som en annan liknande störning. Det har t.ex. framhållits att obehag av insekter m.m. knappast avser enstaka, svårförutsedda skadehändelser. Vidare har det ifrågasatts om alla djur omfattas och sagts att, förutom bin, råttor brukar nämnas i sammanhanget. Ett annat exempel gäller när ett stort villebrådsbestånd ställer till störningar för grannarna. Vad gäller detta har det ansetts möjligt att skadestånd kan utkrävas, dock med tillägget att allmänhets- och ortsvanlighetsregeln i 32 kap. 1 § tredje stycket miljöbalken torde begränsa möjligheterna. (Se t.ex. B Miljöskadestånd och grannansvar, JUNO, 2023 version 1, s. 38 f. med hänvisningar.)

Det bör även beaktas att konsekvensen av att en åtgärd ses som en annan liknande störning i nu aktuell mening är att bestämmelserna i 32 kap. miljöbalken, som bygger på en princip om strikt skadeståndsansvar, blir tillämpliga. Syftet med det strikta ansvaret enligt bestämmelserna är både att bidra till att den som bedriver en miljöfarlig verksamhet anstränger sig för att förebygga skadefall och att säkerställa att den som drabbas av en skada får ekonomisk gottgörelse för sina förluster och lidanden. Bestämmelserna bygger också på den grundläggande principen om att förorenaren ska betala. Det bör även framhållas att allmänna principer om att en störning ska ha varit en påräknelig följd av den verksamhet som orsakat den anses kunna begränsa tillämpningsområdet för 32 kap. 3 § första stycket 8 miljöbalken. (Se NJA 2019 s. 866, särskilt p. 11 med hänvisningar, och NJA 2007 s. 663.)

Värt att notera är vidare att skador genom t.ex. brand normalt sett inte omfattas av strikt skadeståndsansvar enligt miljöbalken. De motiv som i lagförarbeten och rättspraxis lyfts fram till stöd för detta ligger väl i linje med vad som sagts i föregående stycke. (Jfr t.ex. NJA 2007 s. 663 och MÖD 2018:29 med hänvisningar till lagförarbeten och doktrin.) Det bör dock påpekas att ordet ”normalt” har betydelse. Det innebär att strikt ansvar kan aktualiseras i vissa situationer.

I praxis har också andra hastiga skadeförlopp, såsom explosioner i en verksamhet som inte är explosionsfarlig, översvämning efter nederbörd eller en skada på ett vattenrör bedömts falla utanför tillämpningsområdet för bestämmelsen om annan liknande störning. Betecknande för dessa skadeförlopp kan sägas vara att de ligger långt ifrån typiska miljöskador. (Se NJA 2022 s. 303 p. 11 med hänvisningar till äldre praxis och juridisk litteratur.)

Mark- och miljööverdomstolen gör följande bedömning

Som redan nämnts har staten gjort gällande att inte vare sig inrättandet av reservatet eller en passiv förvaltning av detta som sker i enlighet med reservatsyftena utgör verksamhet i den mening som avses i 32 kap. 1 § första stycket miljöbalken. Enligt Mark- och miljööverdomstolen måste emellertid inrättandet och förvaltandet ses som användning av mark. Som förut berörts är vidare det centrala för skadestånds-

skyldigheten inte om skadan uppkommit genom viss verksamhet utan om den uppkommit genom någon sådan störning som avses i 32 kap. 3 § första stycket miljöbalken (se NJA 2022 s. 303).

De sakkunniga som hörts i målet har varit överens om att granbarkborrar existerar överallt där det finns granskog. Det råder också enighet mellan dem om att granbarkborren förökar och sprider sig betydligt snabbare under torra. Detta hänger ihop med att granar under sådana förhållanden blir stressade och lättare utsatta för angrepp. Även andra väderfenomen, såsom stormar, kan vara av betydelse för spridningen. Därutöver står det klart att spridning av granbarkborren visserligen kan motverkas med olika metoder, men inte helt förhindras.

Enligt Mark- och miljööverdomstolen kan det inte uteslutas att granbarkborreangrepp i omgivningen av en fastighet skulle kunna utgöra en annan liknande störning i den mening som avses i 32 kap. 3 § första stycket 8 miljöbalken. Med hänsyn till vad som har anförts om syftena bakom det strikta ansvaret är det dock tydligt att det måste ställas höga krav för att detta ska kunna komma i fråga. Det måste i vart fall krävas att det är fråga om härdar av granbarkborrar av betydande omfattning och varaktighet som sprider sig till annan fastighet. Härutöver måste förutsättas att det finns en koppling mellan störningen och verksamheten som den uppkommit i (jfr NJA 2022 s. 303 p. 8 – 11). Därtill kan anmärkas att mindre omfattande spridningar av granbarkborrar från en fastighet till en annan många gånger torde kunna betraktas som allmänvanliga och, efter en prövning enligt 32 kap. 1 § tredje stycket miljöbalken, inte utlösa skadeståndsskyldighet.

Mot bakgrund av vad som nu har anförts finns det anledning att pröva vad som blivit utrett om den påstådda störningen.

När det gäller den utredning som lagts fram i målet konstaterar Mark- och miljööverdomstolen att mark- och miljödomstolens dom innehåller en detaljerad redogörelse av granbarkborrens ekologi, inbegripande på vilka punkter de sakkunnigas uppfattningar skiljer sig åt. I domen redovisas också utförligt hur mark- och miljödomstolen värderat utredningen. Mark- och miljööverdomstolen bedömer att

mark- och miljödomstolens redogörelse på ett rättvisande sätt avspeglar utredningen. Mark- och miljööverdomstolen instämmer också i mark- och miljödomstolens slutsatser och finner skäl att särskilt lyfta fram följande.

Bolaget har hänvisat till att det förekommit en mycket stor mängd skadade och fällda granar inom naturreservatets kantzonen. Enligt bolaget är det denna förekomst i förening med statens underlåtenhet att vidta adekvata bekämpningsåtgärder som lett till att det funnits osedvanligt gynnsamma förutsättningar för en kraftig tillväxt av granbarkborrar inom området och i sin tur gjort att det uppkommit stora härdar av dem där. När granbarkborrarnas mat, i första hand stressade granar, inte räckt till har granbarkborrarna – enligt bolagets sakkunniga T.T. och B.L. – med största sannolikhet förflyttat sig till skogen på bolagets mark väster om kantzonen. Staten har å sin sida anfört att de inventeringar som har genomförts har visat att granbarkborreangrepp endast förekom i begränsad omfattning i reservatet före sommaren 2018. Statens sakkunniga har också redogjort för ett antal möjliga förklaringar till varför granbarkborretillväxten, trots den stora mängden döda och skadade träd som fanns i delar av reservatet, inte var större. Även om det förlopp som T.T. och B.L. har beskrivit i och för sig inte framstår som orimligt bedömer Mark- och miljööverdomstolen att utredningen inte ger tillräckligt belägg för deras slutsatser. I detta sammanhang har domstolen bland annat beaktat de alternativa förklaringar och förlopp som statens sakkunniga hänvisat till, den generella tillväxten av granbarkborrar som under tidsperioden skett i stora delar av landet och de brister i bolagets bevisning som mark- och miljödomstolen redogjort närmare för.

Bolaget har också framhållit att mark- och miljödomstolen inte i tillräcklig mån beaktat att de s.k. referensområdena, nordväst om naturreservatet, varit välskötta och under aktuell tidsperiod inte har drabbats av ens tillnärmelsevis så stora angrepp av granbarkborrar som bolagets marker väster om reservatet. Vad bolaget sålunda pekat på har visserligen visst stöd i utredningen och talar i någon mån för att kantzonen i reservatets västra del utgjort en sådan smitthärd av granbarkborrar som bolaget gjort gällande. Bilden kompliceras dock av den brist i bolagets bevisning som består i att det saknas tydlig dokumentation om i vad mån det förekommit angrepp av granbarkborrar på bolagets marker i tiden före reservatets inrättande. Det har dessutom framkommit

att behov av avverkning på grund av granbarkborreangrepp uppkommit på i varje fall ett objekt inom ett av referensområdena.

Trots vad som nu har sagts kan det konstateras att det framgår av utredningen att granbarkborreangrepp förekommit inom reservatets kantzon framför allt från 2017. M.B. har också vittnat om att orostecken funnits inom i varje fall ett specifikt område av kantzonen redan 2016. Inte minst med tanke på den mycket stora spridningen av granbarkborrar som förekommit i hela södra Sverige från det torra året 2018 och framåt kan det förutsättas att ett antal av dessa förflyttat sig från reservatet till bolagets fastigheter åtminstone under den senare delen av den tidsrymd som bolaget gjort gällande.

Såsom ovan nämnts har de sakkunniga emellertid gett uttryck för olika uppfattningar avseende tillväxten av granbarkborrar i reservatet och spridningens omfattning. Med beaktande av detta och vad som i övrigt anförts bedömer Mark- och miljööverdomstolen att bolaget inte har visat att granbarkborrar spridit sig från reservatet i sådan omfattning att det kan utgöra en annan liknande störning enligt 32 kap. 3 § första stycket 8 miljöbalken. Med denna bedömning saknas anledning att pröva statens övriga bestridandegrunder.

På grund av det anförda ska bolagets talan ogillas. Mark- och miljödomstolens dom ska således fastställas.

Rättegångskostnader

Med denna utgång ska bolaget ersätta statens rättegångskostnader. Statens ersättningsanspråk uppgår till 510 616 kr, varav 500 964 kr avser ombudsarvode och 9 652 kr utlägg. Bolaget har anförts att anspråket för ombudsarvode framstår som högt och överlämnat åt Mark- och miljööverdomstolen att bedöma skäligheten.

Mark- och miljööverdomstolen konstaterar att målet visserligen har rymt flera komplicerade rättsfrågor. Utredningen i Mark- och miljööverdomstolen har dock varit densamma som i mark- och miljödomstolen och den enda fråga som uppkommit under

målets handläggning här har avsett om förnyad syn ska hållas. Vidare har den del av huvudförhandlingen som parterna närvarat vid i Mark- och miljööverdomstolen inte tagit mer än 1,5 förhandlingsdagar i anspråk. Med beaktande av målets omfattning och beskaffenhet bedömer Mark- och miljööverdomstolen att det av staten yrkade ombudsarvodet är alltför väl tilltaget för processen här och att ett belopp om 400 000 kr får anses skäligt för den posten. Yrkat belopp för utlägg bedöms däremot vara skäligt.

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se bilaga B

Överklagande senast den 2024-07-25

I avgörandet har deltagit hovrättsråden Lars Borg och Rikard Backelin, referent, tekniska rådet Torbjörn Johansson samt tf. hovrättsassessorn Maria Hemmingsson Edwards.

NACKA TINGSRÄTT
Mark- och miljödomstolen

DOM
2022-11-24
meddelad i
Nacka

PARTER

Kärande

AB Karl Hedin Skog

Ombud: Advokat N.L.
Strandahl Advokater AB

Svarande

Staten genom Naturvårdsverket

Ombud:
Advokat M.T.
Biträdande jurist E.F.
Biträdande jurist J.S.
PG Magnusson Advokatbyrå AB

SAKEN

Ersättning med anledning av skada på skog förorsakad av granbarkborreangrepp

DOMSLUT

1. Mark- och miljödomstolen ogillar käromålet.
 2. AB Karl Hedin Skog ska ersätta staten för dess rättegångskostnad med 3 378 236 kr. På beloppet ska ränta enligt 6 § räntelagen (1975:635) utgå från dagen för denna dom till dess betalning sker.
-

Innehåll

DOMSLUT	1
BAKGRUND	4
YRKANDEN M.M.	4
Bolaget	4
Staten genom Naturvårdsverket	4
SAMMANFATTANDE GRUNDER	4
Bolaget	4
Staten	5
UTVECKLING AV TALAN	6
Bolaget	6
Om verksamhetsbegreppet	6
Närmare om begreppet ”annan liknande störning”	6
Orsakssamband och händelseförlopp	7
Störningen är inte allmänvanlig	9
Medvållande och begränsning av skadans storlek	11
Närmare om skadans storlek	11
En skada ska inte skäligen få tålas	11
Staten	12
Särskilt om Hälleskogsbrännans naturreservat	12
Naturreservatet är inte en verksamhet enligt 32 kap. 1 § miljöbalken	14
Angrepp av barkborrar utgör inte en ”annan liknande störning” enligt 32 kap. 3 § 8 miljöbalken	16
Ett angrepp av barkborrar är en allmänvanlig störning som bolaget skäligen bör tåla	17
Det finns inget adekvat orsakssamband - händelseförloppet	20
Bolaget har varit medvållande	29
Bolaget har inte minimerat skadan	29
Värdering av skadan	29
UTREDNINGEN I MÅLET	31
Bolaget	31
Staten	32
DOMSKÄL	33
Rättsliga utgångspunkter	33
Frågorna i målet	34
Kan inrättandet och förvaltandet av reservatet vara en ”verksamhet”?	35

Kan angrepp av granbarkborre vara en ”annan liknande störning”?	37
Orsakssambandet mellan inrättandet och förvaltandet av naturreservatet och bolagets skada - beviskrav	38
Domstolens bedömning av bevisningen	40
Granbarkborrens ekologi	40
Skiljaktigheter mellan parternas sakkunniga vittnen	43
Förekomsten av granbarkborreangrepp i naturreservatet respektive på bolagets marker	45
Domstolens bedömning av objektbeskrivningen	48
Om referensobjekten	50
Domstolens värdering av de av bolaget åberopade sakkunnigutlåtandena	51
Sammanfattande bedömning av bevisningen	51
Rättegångskostnader	53

BAKGRUND

AB Karl Hedin Skog (nedan ”bolaget”) äger fastigheterna X och Y i Västmanlands län. Fastigheterna har drabbats av granbarkborreangrepp på skog. Grannfastigheten Z, ägs av staten genom Naturvårdsverket. På den fastigheten har staten inrättat Hälleskogs-brännans naturreservat. Statens innehav av fastigheten och naturreservatet tillkom efter den stora skogsbranden i Västmanland sommaren 2014. Reservatet inrättades i oktober 2015.

YRKANDEN M.M.

Bolaget

Bolaget har yrkat att mark- och miljödomstolen ska förplikta staten att betala ersättning med 6 580 300 kr till Bolaget. Ränta yrkas på detta belopp enligt räntelagen från dag för delgivning av stämning till dess betalning sker.

Staten genom Naturvårdsverket

Staten har motsatt sig käromålet. Bara ränteyrkandet vitsordas som skäligt i och för sig. När det gäller beloppet har staten fört fram att för det fall domstolen finner att staten är skadeståndsskyldig, ska skadeståndet i första hand fastställas till 0 kr.

Under alla förhållanden ska skadeståndet inte överstiga 1 709 000 kr.

SAMMANFATTANDE GRUNDER

Bolaget

Hälleskogsbrännans naturreservat inom en av staten ägd fastighet har drabbats av omfattande granbarkborreangrepp som har spridits till bolagets fastigheter. Staten har bedrivit sådan verksamhet som omfattas av 32 kap. miljöbalken genom att den inrättat och förvaltat reservatet. Staten har använt sin fastighet på ett sätt som har medfört olägenheter för omgivningen. Vid inrättandet av naturreservatet efter skogsbranden i Västmanland sommaren 2014 fanns en stor risk för barkborreskador i skogen på statens fastigheter. Trots denna risk vidtog staten inga åtgärder i enlighet med skogsvårdslagen. Statens underlåtenhet att vidta åtgärder i kantzonen nära skogsbranden i naturreservatet har lett fram till en skadlig immission med

påföljande skada till följd i omgivningen till följd av verksamheten på statens fastighet. Statens underlåtenhet att vidta bekämpningsåtgärder trots risken för barkborreangrepp har orsakat skadan för bolaget. I den mån störningen skulle anses vara allmänvanlig görs det gällande att staten har varit vårdslös i den mening som framgår av 32 kap. 1 § tredje stycket miljöbalken.

Bolaget har för egen del följt Skogsstyrelsens och länsstyrelsens direktiv genom att avverka även under vinterhalvåret för att minska risken för barkborreangrepp. Bolaget har således skadebegränsat och inte varit medvällande till skadan.

Staten

- Statens naturreservat utgör inte en ”verksamhet” enligt den definition av detta begrepp som åsyftas med bestämmelsen i 32 kap. 1 § miljöbalken och som är en förutsättning för skadestånd enligt 32 kap. miljöbalken.
- Även om naturreservatet kan anses utgöra en sådan verksamhet som avses i 32 kap. 1 § miljöbalken utgör angrepp av granbarkborrar inte en sådan ”annan liknande störning” varom stadgas i 32 kap. 3 § punkten 8 miljöbalken.
- Under alla omständigheter är en eventuell störning bestående i angrepp av granbarkborrar att betrakta som en allmänvanlig störning som skäligen bör tålas.
- Det föreligger inget adekvat orsakssamband mellan statens inrättande och skötsel av naturreservatet och bolagets skada varför staten bestrider att angreppet av granbarkborrar inom bolagets fastigheter har förorsakats av naturreservatet.
- Bolaget får anses medvällande till den uppkomna skadan i händelse av att staten skulle anses skadeståndsskyldig.
- Bolaget har i egenskap av skadelidande åsidosatt sin skyldighet att begränsa verkningarna av den uppkomna skadan.
- För det fall staten skulle finnas vara skadeståndsskyldig bestrids att Bolagets skada uppgår till omständigt belopp. Under alla omständigheter överstiger inte skadan 1 709 000 kronor.

UTVECKLING AV TALAN

Bolaget

Fastigheten har drabbats av omfattande barkborreangrepp på skog som angränsar till grannfastigheten Z, som ägs av staten. På den fastigheten har staten inrättat Hälleskogsbrännans naturreservat. Statens innehav av fastigheten och naturreservatet har tillkommit efter den stora skogsbranden i Västmanland sommaren 2014.

Om verksamhetsbegreppet

Statens användning av sin fastighet som naturreservat är en aktiv användning utifrån för naturreservatet beslutade föreskrifter och skötselplan samt målsättning. Statens ställningstagande att inte vidta åtgärder mot barkborre är ett led i denna aktiva verksamhet. Det är en annan sak att statens ställningstagande leder till att staten är passiv då det gäller skadeförebyggande åtgärder. Inom naturreservat finns verksamhet av varierande art. Vanligt förekommande är förvaltning av skog med även aktiva åtgärder såsom skogsskötsel och skogsavverkning för att åstadkomma vissa naturmål, iordningställande av stigar och rastplatser, bete med djur, återskapande av hagmarker och uppförande eller bibehållande av stugor för allmänhetens nyttjande. Att denna verksamhet skulle vara undantagen från ansvar för påverkan på omgivningen kräver tydligt lagstöd och det finns inte. Förarbetena anger inte att lagen har ett sådant syfte. Staten har genom att bilda naturreservatet och äga fastigheten i sin verksamhet där tagit ett aktivt beslut att inte vidta skadeförebyggande åtgärder mot barkborre. Statens verksamhet skiljer sig från angränsande verksamheter. I vart fall måste det enligt lag ske skadebekämpning på angränsande marker.

Närmare om begreppet ”annan liknande störning”

Skador av djur, till exempel insekter såsom barkborre, räknas som en ”annan liknande störning” enligt 32 kap. 3 § miljöbalken genom vilken skada uppkommit. Uppkomna skador från barkborrar enligt den talan som förs är följaktligen att se som en annan liknande störning.

Orsakssamband och händelseförlopp

Bolaget har den 9 april 2019 tillskrivit länsstyrelsen och påtalat omfattande barkborreskador på fastigheten förorsakade av en omfattande barkborrespridning från en mycket stor mängd liggande och döende skog inne i naturreservatet.

Länsstyrelsen, som är förordnad förvaltare av naturreservatet, har inte vidtagit några åtgärder för att begränsa barkborrespridning utan har helt enkelt bara låtit dessa stora mängder av skadad och döende skog vara. Detta har medfört mycket gynnsamma förutsättningar för härdar av barkborre med påföljande skador på bolagets angränsande skogar genom massförekomst av barkborre. I skrift har bolaget krävt att länsstyrelsen vidtar åtgärder för att komma till rätta med grundorsaken till massangreppen av barkborre. Bolaget har krävt att mängden skadad och döende skog inom reservatet måste nedbringas.

Död ved är inte något intressant yngelmateriel för granbarkborre. Det är den vid reservatsbildningen avsatta kantzonen som inte brann och som då bestod av gröna träd och viss del döende träd som utgjort yngelmateriel för granbarkborre.

Länsstyrelsen har inte vidtagit någon åtgärd. Staten har vid förvaltningen av andra naturreservat agerat och vidtagit åtgärder för att nedbringa risken för barkborrespridning. Ändå har länsstyrelsen i förevarande fall varit helt passiv. Detta trots att Hälleskogsbrännans naturreservat har en osedvanligt stor förekomst av död och döende skog och sannolikt är en av Sveriges värsta härdar för barkborrespridning.

Bolaget har dokumenterat betydande skador på sin skog belägen i närheten till naturreservatet. Bolaget har varit tvunget att vidta åtgärder i form av avverkning för att minska skadorna och ta bort förutsättningarna för nya härdar av barkborre. Bolaget är skyldigt enligt skogsvårdslagen att begränsa mängden skadad och döende skog för att det inte ska uppstå insektsskador. Denna lagregel följer inte staten. Staten har ansvar för dessa skador av barkborreangrepp på fastigheten.

Bolagets ersättningsyrkande i denna process avser enbart den uppkomna skadan på de skogsarealer som omfattas av Arealns utredning för fastigheterna. En preciserad

redogörelse för vad som har avverkats som en följd av den angivna skadeorsaken finns i den åberopade objektbeskrivningen. Objektbeskrivningen innehåller data och bilder som visar utvecklingen av barkborreskadorna. Omfattningen framgår även av i målet ingivna kartor. Av ingivet material (kartor och satellitbilder) framgår utbredningen av barkborreangrepp som görs gällande.

Avverkning inom brandområdet skedde under perioden oktober 2014-maj 2015. Inkörning av timmer och bränsleved med bark skedde före 1 juli 2015. Återbeskogningsarbetet startade redan 2015 och pågick till 2017. Redan under 2016 påtalades för Skogsstyrelsen och länsstyrelsen farhågor för barkborreangrepp p.g.a. döende ved inom reservatets kantzon. Länsstyrelsen undersökte möjligheterna att vidta åtgärder men ingenting har skett. Bolaget har löpande inventerat sina skogar och åtgärdat skadade områden genom avverkning.

Från och med branden har staten inom reservatet låtit döende granar i en långsmal kantzon bli fler och fler och därmed skapat en större barkborrehärd. Det är denna långsmala kantzon, ca 1 mil och ca 450 ha, inom reservatet med skog som inte brann ner 2014 och som innehöll levande skog som har utgjort problemet med insektsexplosionen. Detta har medfört en så stor population av barkborrar att till och med ung tallskog har angripits, vilket är extremt ovanligt.

Bolaget har lagt stor energi på att avverka skadade skogar nära reservatet och även åtgärdat områden på andra håll. Skillnaden mellan skogens närhet till reservat och bolagets övriga innehav är att då avverkning skett på mark längre bort från reservatet har spridningen av barkborre upphört. I närheten av reservatet har det inte haft någon betydelse om bolaget ansträngt sig och vidtagit åtgärder då det hela tiden funnits yngelhärdar i närområdet inom kantzonen.

Vad gäller trädsäkring av vägar inom reservatet hösten 2014 så stämmer det att det skedde på uppdrag av räddningstjänst innan reservatet bildades. När väl reservatet var bildat sen höst 2014 så var det förbjudet att upparbeta dessa inom reservatet medan träden upparbetades utanför reservatet.

Besiktning skedde i fält den 29 mars 2019 med personal från Skogsstyrelsen. Då konstaterades att skadorna av barkborre är omfattande och att det var god skogshygien på bolagets marker men att det inom reservatet fanns stora mängder yngelmaterial för barkborre.

Det är riktigt att det sedan våren 2016 har förekommit granbarkborrar inom bolagets fastigheter. Bolaget har emellertid varit aktiv och bekämpat dessa härdar och följt dessas utveckling samt avverkat när det har behövts. Några mindre härdar med enbart några träd berörda har läkt utan avverkningsåtgärder. Den avgörande skillnaden mellan statens och bolagets agerande var att staten inte gjorde något åt förekomsten av granbarkborrar på sin fastighet. Detta har medfört att bolagets skogar på de egna fastigheterna fortsatt att drabbas av barkborreskadorna trots att härdarna på de egna fastigheterna åtgärdades av bolaget. Förekomsten av barkborre måste enligt skogsvårdslagen åtgärdas. Detta för att det annars uppstår skador som liksom i förevarande fall kan vara betydande.

Att staten kände till förutsättningarna framgår av åberopad rapport från G.I. (Skogsstyrelsen 2016-09-27).

Bolaget vill hänvisa till referensobjekt (bolagets marker i Hästbäck-Ängelsberg) som har samma skogliga förutsättningar som skogsmark invid reservatet, nämligen samma brandhistorik och samma väderbetingelser samt angränsande granskog med en lång hyggeskant. I området har bolaget vidtagit åtgärder såsom avverkning av döende träd samt efter tillstånd utfört barkning och använt fällor i biotopskyddsområdet. Åtgärderna har visat tydlig effekt. I referensområdet har endast 5 ha behövt avverkas jämfört med över 400 ha invid reservatet.

Störningen är inte allmänvanlig

Bolaget bestrider att störning bestående i angrepp av granbarkborrar är att betrakta som en allmänvanlig störning som skäligen bör tålas. Även om så vore fallet är staten ersättningsskyldig eftersom staten varit vårdslös genom att inte vidta åtgärder för att förhindra barkborrehärdarna och spridningen av barkborre. Staten har istället

vidtagit åtgärder såsom att fälla träd och låta dem ligga, vilka inneburit ytterligare förutsättningar för att skapa de omfattande barkborrehärdarna.

Det är riktigt att granbarkborren är en art som förekommer naturligt i våra svenska skogar. Granbarkborreangrepp blir bara epidemiska när vissa speciella förhållanden är vid handen. För detta krävs att granskogen på något sätt är skadad och har låg motståndskraft. Det är därför som skogsvårdslagen (1979:429) innehåller lagregler för att endast en begränsad mängd fällda träd per hektar får finnas kvar innan verksamhetsutövaren har en skyldighet att bearbeta dessa.

Den enormt stora mängden skadade och fällda träd som finns inom kantzonen för naturreservatet är absolut inte något vanligt förekommande i landet. Bolaget menar att händelseförloppet med omfattande barkborrehärdar är en naturlig utveckling som alla borde ha förstått när staten lämnat sådana stora mängder material i form av skadad granskog för barkborrarna att föröka sig i. Att lämna denna kantzon med en enorm mängd delvis skadade träd och av staten fällda träd är en miljö som är gynnsam för kraftig tillväxt av härdar med barkborrar. Det är den situation som staten har skapat som rätteligen skulle ha övervakats av staten. Staten skulle ha vidtagit åtgärder för att förhindra dessa härdar.

Skadat virke skulle ha tagits om hand och tagits bort från platsen eller barkats på plats för att förhindra att barkborrar får fäste under barken. Situationen i kantzonen och statens agerande är unikt och absolut inte allmänvanligt. Barkborrar är allmänvanliga men att tillskapa en sådan situation i kantzonen som staten gjort genom sin verksamhet är inte allmänvanlig. Staten har genom att inte vidta åtgärder mot barkborrehärdar och genom aktiva åtgärder att fälla träd utan att ta bort dessa eller barka träden förfarit vårdslöst. Staten har i biotopskyddsområdet inom referensområdet vidtagit sådana åtgärder. Det är vanligt att staten på andra ställen gör sådana åtgärder i områdesskyddade områden. De av staten åberopade drönbilderna från referensområdena visar att de har klarat sig bra från skador av granbarkborre.

Medvållande och begränsning av skadans storlek

Bolaget bestrider statens påstående om att inte ha vidtagit erforderliga åtgärder på de egna fastigheterna. Dessa ytor har hållits under uppsikt och alla tre områdena har haft liten spridning av barkborre och skadorna har bestått av redan döda träd. Det har inte funnits faror som krävt omedelbara åtgärder.

Bolaget har begränsat skadan genom att följa Skogsstyrelsens och länsstyrelsens riktlinjer och avverkat skog även under vinterhalvåret för att minska risken för barkborreangrepp.

Närmare om skadans storlek

Bolaget har dokumenterat betydande skador på sin skog belägen i närheten till naturreservatet. Uppkomna skador redovisas i den utredning som Areal har utfört å bolagets vägnar. Skadans storlek uppgår till det omstämda beloppet 6 580 300 kr, utifrån den utredning från Areal som bolaget har låtit utföra och som åberopas.

Areal har i den värdering som åberopas bortsett från det eviga markvärdet, eftersom den uppkomna skadan endast föreligger på det nu rotstående kapitalet. Skadan kommer att vara hanterad inom en period om 40 år och bör därmed värderas inom den tidsperioden. Svefa har i stället låtit markvärdet få fullt genomslag i värderingen, vilket får orimliga konsekvenser för skadans värdering. Staten och Svefa synes utgå från att tillämpa lagreglerna i 31 kap. om intrångsersättning och beaktar markvärden med dessutom en extremt låg räntefaktor, som just nu varit gällande, och som medför att markvärdena utan skog blir extremt höga. Det saknas skäl för att beakta markvärden i detta skadefall.

En skada ska inte skäligen få tålas

Det bestrids att det ska göras en allmän skälighetsbedömning på sätt staten påstår. Det finns i 32 kap. miljöbalken ingen toleranströskel utöver vad som stadgas om orts- och allmänvanlighet och den skälighetsbedömning som ska ske enligt den lagregeln. Om staten vill jämföra skadans storlek på berörd del så ska respektive avverkningsobjekt och dess yta vara utgångspunkten för beräkningen och inte hela fastigheten. Då blir den procentuella påverkan mångdubbelt högre än det som staten

framför. Staten har även påtalat totala värden inom den företagssfär som bolaget ingår i som skäl för befrielse för staten att ersätta skada. Denna grund bestrids och den saknar stöd i lag.

Staten

Särskilt om Hälleskogsbrännans naturreservat

Övervägandena vid inrättandet av Hälleskogsbrännans naturreservat utgjorde inget undantag från de syften som stadgas i 7 kap. 4 § miljöbalken. Med anledning av den stora skogsbranden sommaren år 2014 och den särpräglade och värdefulla naturmiljö som därmed tillskapats lät Länsstyrelsen i Västmanlands län (länsstyrelsen) den 9 oktober 2015 inrätta naturreservatet i syfte att bevara de brandpräglade naturmiljöerna och den biologiska mångfald som uppkommit samt förväntades uppkomma genom efterföljande naturliga successionsstadier. Det långsiktiga bevarandet av området och skyddet för de växt- och djurarter som förekom i området efter branden, samt förväntades förekomma i området på sikt, ansågs därmed av länsstyrelsen vara ett angeläget allmänt intresse. Skogsbränder har historiskt sett utgjort en mycket vanlig företeelse i skogslandskapet och brandstörning är därmed en mycket betydande ekologisk process. Till följd av människans förmåga att förhindra förekomsten och spridningen av bränder är större områden som präglats av brand idag mycket ovanliga. Dessa områden, i synnerhet större sådana, anges därför vara särskilt skyddsvärda dels med hänsyn till det brandhärjade landskapet som sådant och de arter som kräver brand för sin överlevnad, dels med hänsyn till den lövrika skog som därefter väntas uppkomma och de arter som den levnadsmiljön för med sig. Naturvårdssakkunniga framhåller därmed att det tidigt stod klart att området i fråga var så pass unikt till dess karaktär, samt försetts med så pass höga naturvärden att inrättandet av naturreservatet var nödvändigt.

Behovet av ett långsiktigt skydd ansågs även innefatta kantzonen i brandområdets västra ytterkant. Vid inrättandet av naturreservatet konstaterades att kantzonen innehöll höga naturvärden i form av intressanta naturmiljöer och skyddsvärda arter. Därav var förhoppningen att beslutet att inkludera kantzonen som en del av

naturreservatet skulle resultera i att de skyddsvärda arterna som överlevt branden och som befann sig i brandområdet västra ytterkant med tiden skulle etablera sig inom det brandpåverkade området där ny skog började växa fram.

Enligt naturvårdssakkunniga visar den ekologiska utvecklingen inom naturreservatet tydligt på vikten av att naturreservatet givits och ges skydd mot den föryngring som annars ägt rum genom aktivt skogsbruk. Det är med beaktande av dessa värden och naturreservatets övergripande bevarandesyfte som inrättandet förenats med särskilda reservatföreskrifter, vilka avser att trygga en dynamik där naturliga störningsprocesser och arternas egen förmåga att återkolonisera området tillåts styra naturens fortsatta utveckling. Av särskild betydelse i det här fallet är att det enligt reservatföreskrifterna är förbjudet att avverka eller på annat sätt skada eller bortföra levande eller döda träd och buskar likväl som att förändra naturreservatets topografi, yt-, botten-, eller dräneringsförhållanden eller uppföra byggnad eller anläggning. Härmed förbjuds således olika typer av skogsbruksåtgärder såväl som exploateringsåtgärder inom naturreservatet.

De naturvårdssakkunniga framhåller att såväl syftet som resultatet av att inrätta ett naturreservat skiljer sig nämnvärt från den aktiva förvaltningen av produktiv skogsmark ur ett biologiskt perspektiv. I utlåtandet följer att för verksamheter inom skogsproduktion är det ekonomiska intresset av skogen centralt. Vidare anges av de naturvårdssakkunniga att; ”I stället för att bevara naturen genom att låta den förbli opåverkad av direkt mänsklig aktivitet sker i skogsproduktion ett aktivt förvaltande av skogsmarken för att generera ekonomisk avkastning.”

Det kan sammanfattningsvis konstateras att naturreservatet är ett unikt och ur biologiskt perspektiv viktigt område för bevarande av olika växt- och djurarter som är beroende av brand för sin överlevnad och långsiktiga fortlevnad. Bevarandet av naturreservatets höga naturvärden säkerställs bland annat genom de olika förbud som följer av reservatföreskrifterna vilka säkerställer att såväl brandområdet som kantzonen genom så liten direkt mänsklig inverkan som möjligt tillåts präglas av naturliga successionsstadier. Inrättandet och kvarhållandet av naturreservatet utgör

således sammantaget en viktig del av både Sveriges internationella och nationella åtaganden och i synnerhet en central del av efterlevnaden av miljöbalkens övergripande mål och syften.

Naturreseptet är inte en verksamhet enligt 32 kap. 1 § miljöbalken

Skadestånd enligt 32 kap. 1 § miljöbalken utgår för skada som verksamhet på en fastighet orsakar i sin omgivning. Staten är av uppfattningen att varken inrättandet eller förvaltandet av naturreseptet utgör en sådan verksamhet. Därmed föreligger inte heller rätt till skadestånd.

Vad som utgör en verksamhet framgår inte av ordalydelsen i 32 kap. miljöbalken. Av förarbetena till miljöbalken följer emellertid att regleringen i 32 kap. 1 § miljöbalken är avsedd att innehållsmässigt oförändrat motsvara 1 § miljöskadelagen (1986:225). Med verksamhet avsågs i miljöskadelagen användning av mark, byggnad eller anläggning på en fastighet som kan orsaka störning på omgivningen. Definitionen av miljöskadelagens verksamhetsbegrepp återfanns även i den samtida miljöskyddslagen (1969:387) vilken senare kom att inkorporeras i 9 kap. miljöbalken om miljöfarlig verksamhet. Förhållandet mellan verksamhetsbegreppet i miljöskadelagen och miljöskyddslagen förtydligades i förarbetena till den tidigare där det angavs att skadestånd enbart aktualiserades i fråga "[...] om en skada som har orsakats av miljöfarlig verksamhet på en fastighet." Verksamhetsbegreppet som genom ikraftträdandet av miljöbalken överförts från miljöskadelagen till 32 kap. miljöbalken har således en direkt anknytning till definitionen av vad som utgör en miljöfarlig verksamhet enligt 9 kap. 1 § miljöbalken.

Staten delar bolagets uppfattning om att förvaltandet av ett naturresept eller annat områdesskydd inte ska uppfattas som ett sätt att frånträda de skyldigheter som uppställs i 32 kap. miljöbalken. Detta innebär att skötselåtgärder som vidtas inom ett naturresept mycket väl kan betraktas som en sådan verksamhet som avses i 32 kap. miljöbalken. På motsvarande sätt kan passivitet i förhållande till förekomsten av exempelvis föroreningar inom reservatet vara att betrakta som en sådan passiv miljöfarlig verksamhet som omfattas av 9 kap. miljöbalken och därmed möjliggör för ersättning enligt 32 kap. miljöbalken. Mot bakgrund av vad som framförts ovan

är staten emellertid av uppfattningen att inrättandet av naturreservatet inte utgör en sådan verksamhet varom stadgas i 32 kap. miljöbalken. Staten anser inte heller att sådan passiv förvaltning som sker i enlighet med de syften som utpekats i reservatföreskrifterna är att betrakta som miljöfarlig verksamhet för vilken ersättning kan utgå enligt 32 kap. miljöbalken. Detta i synnerhet då dessa syften utpekats just för att verka miljövärdande. En passiv förvaltning som sker i enlighet med syftet i reservatets föreskrifter är således så nära anknuten till skyddet av området, och så avlägsen den typ av förehavanden som beskrivs i 9 kap. miljöbalken, att det inte kan betraktas som en verksamhet i lagens mening.

Begreppet verksamhet enligt 32 kap. 1 § miljöbalken avser under alla förhållanden någon form av användning av mark- eller vattenområden. Rätten att använda marken inom naturreservatet inskränks genom Hälleskogsbrännans reservatföreskrifter. Det följer av 7 kap. 5 § andra stycket miljöbalken att inskränkningar i rätten att använda mark- och vattenområden ska anges i beslut om bildande av naturreservat. Ett exempel på en sådan inskränkning i naturreservatet är förbudet att vidta skogsbruksåtgärder eller på andra sätt skada eller bortföra levande eller döda träd och buskar.

Att inrätta ett naturreservat och därigenom upprätta reservatföreskrifter som förbjuder markanvändning är inte en sådan användning av mark som avses med begreppet verksamhet enligt 32 kap. 1 § miljöbalken. Att följa reservatföreskrifterna i samband med förvaltningen av ett naturreservat – och därigenom inte använda marken – utgör inte heller en användning av marken.

Utöver den rent formella tolkningen av verksamhetsbegreppet i 32 kap. miljöbalken ska även miljöbalkens syfte beaktas när tolkningsfrågan avgörs. Målet med miljöbalken bygger på uppfattningen att naturen i sig har ett skyddsvärde. I detta hänseende är möjligheten till inrättande av art- och områdesskydd statens mest effektiva verktyg.

Om själva inrättandet och/eller förvaltandet av ett skyddat område skulle anses vara en verksamhet som kan föranleda strikt skadeståndsansvar skulle staten i varje enskilt fall vara tvungen att överväga eventuella ekonomiska konsekvenser och ställa dem mot miljöskyddet. Därmed försvagas statens möjlighet att skydda miljön avsevärt. Det hade exempelvis inneburit att områden likt naturreservatet inte kan lämnas orörda till förmån för skyddet av den biologiska mångfalden eftersom en bieffekt av ett sådant skydd skulle kunna vara risken för angrepp av naturliga skadedjur. Detta trots att en minimal inverkan på naturen bevisligen vore det bästa för området ur miljösynpunkt.

Mot bakgrund av vad som framförts ovan anser staten sammanfattningsvis att klassificeringen av naturreservat och potentiellt även andra områdes- och biotop-skydd som miljöfarliga verksamheter utgör en motsägelsefull tillämpning utifrån syftet med 9 och 32 kap. miljöbalken, samt en icke-ändamålsenlig tillämpning av miljöbalken i ljuset av dess övergripande mål och syfte.

Angrepp av barkborrar utgör inte en ”annan liknande störning” enligt 32 kap. 3 § 8 miljöbalken

Staten anser inte att spridning och angrepp av granbarkborrar från en fastighet till en annan utgör en sådan immission eller ”annan liknande störning” som förutsätts för ersättning enligt 32 kap. 3 § första stycket miljöbalken.

Av ordalydelsen i 32 kap. 3 § första stycket punkten 8 miljöbalken framgår att en störning, för att medföra strikt ansvar, i åtminstone någon mån ska likna de i p. 1–7 angivna störningarna. Kravet på likhet följer av såväl förarbetena som praxis. Den av bolaget påtalade störningen består i spridning och angrepp av granbarkborre. Nämnas bör att förekomsten av granbarkborrar inte är exklusiv för det ifrågasvarande området utan insekten påträffas i stora delar av Sverige oberoende av närheten till skyddade områden. Både uppkomst, spridning och angrepp av granbarkborrar sker således som ett naturligt förlopp. Av förarbetena till miljöbalken framgår förvisso att ”annan liknande störning” kan innefatta bland annat luftburna bakterier, psykisk inverkan och insekter. Som förtydligas i betänkandet avses dock med störning av insekter exempelvis den situation ”att

grannen till en biodlare får uppleva att ett par miljoner bin dagligen använder den öppna verandan som inflygningsområde till bikuporna”. Med biodling får förstås ett aktivt hållande av bin där biodlaren har att skapa gynnsamma förhållanden i bikupan såväl som utanför för att säkra binas överlevnad och därmed tillgången till honung och andra biprodukter. I likhet med vad som i övrigt framförts i förarbetena synes det således även beträffande störning av insekter förutsättas att störningen har sin grund i ett aktivt mänskligt agerande. Om däremot spridningen av insekter skett till följd av ett naturligt händelseförlopp föreligger ingen ”annan liknande störning” och därmed inte heller grund för skadestånd enligt 32 kap. miljöbalken. Den omständighet att en population av barkborrar uppkommit på bolagets fastighet genom frivillig förflyttning (som sker på helt naturlig väg) får anses vara att betrakta som ett naturligt händelseförlopp snarare än en sådan ”annan liknande störning” som är att jämföra med de i punkterna 1–7 i 32 kap. 3 § miljöbalken uppräknade skadeorsakerna. Följaktligen föranleder uppkomst och skada av granbarkborre i förevarande fall inte rätt till skadestånd.

Ett angrepp av barkborrar är en allmänvanlig störning som bolaget skäligen bör tåla
En verksamhetsutövare är inte strikt ansvarig för skada som har orsakats av en störning som skäligen bör tålas med hänsyn till förhållandena på orten (ortsvanlighet) eller till dess allmänna förekomst under jämförliga förhållanden (allmänvanlighet), se 32 kap. 1 § tredje stycket miljöbalken.

Med allmänvanlig störning avses de störningar som är allmänt förekommande under jämförliga förhållanden på annan ort. Granbarkborren är en art som förekommer naturligt i våra svenska skogar.

Å.L. beskriver bland annat att; ”Granbarkborren är utbredd och allmän i hela Sverige där det växer granskog. I det svenska skogslandskapet finns 1000-tals platser som producerar granbarkborrar varje år.” samt att; ”Immigration och emigration sker varje år. Det gäller både skött skog och skyddad skog.”

G.I. hänvisar härtill i sitt kompletterande sakkunnigutlåtande till en inventering utförd av Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) hösten 2021 som visar

att; ”volymen skador av granbarkborre i formellt skyddade områden inte skiljer sig signifikant från andelen volymen skador av granbarkborre på skogsmark där skogsbruk bedrivs”. Sammanfattningsvis konstaterar G.I. att; ”angrepp av granbarkborre uppstår lite varstans i landskapet där lokala populationer förekommer, oberoende av avståndet till närmaste naturreservat” vilket även bekräftas av den bild som kartorna ger om fördelningen av granbarkborreskador.

Den omständighet att granbarkborren finns överallt i landskapet oavsett närheten till naturreservat och att angrepp av granbarkborre är en allmänvanlig störning styrks även av de drönarbilder som staten låtit åberopa som bevisning i målet. Drönarbilderna visar att angrepp av granbarkborre har ägt rum även på bolagets referensområden och som enligt bolaget har samma skogliga förutsättningar som skogsmarken invid naturreservatet.

Därtill har skadorna av granbarkborre allt sedan den extremt torra sommaren 2018 ökat dramatiskt i både Götaland och Svealand. Enligt SLU har ca 27 miljoner m³ gran dödat av granbarkborre i Sverige under perioden 2018–2021. Det motsvarar ett virkesvärde på nära 12 miljarder kronor. Enbart under år 2021 angreps drygt 8 miljoner m³ gran av granbarkborre vilket visar på skadans utbredning i de svenska granskogarna. Med hänsyn till ovanstående kan det konstateras att angrepp av granbarkborre är en synnerligen vanlig företeelse i svensk granskog. Om angrepp av granbarkborre överhuvudtaget är att betrakta som en störning i miljöbalkens mening är den därför under alla omständigheter allmänvanlig jämlikt 32 kap. 1 § tredje stycket miljöbalken.

Vid skälighetsbedömningen ska hänsyn tas till vilken typ av subjekt den skadelidande är. Av förarbetena följer att tröskeln för vad som skäligen bör tålas ska sättas högre om den skadelidande i det enskilda fallet är ett företag. I förevarande fall kan konstateras att bolaget är en juridisk person som bedriver näringsverksamhet i form av aktivt skogsbruk innefattande förädling av skog och framställning av produkter till trä- och byggmarknaden. Bolaget ingår i en koncern där AB Karl Hedin är moderbolag.

Med hänsyn till att koncernen kontrollerar hela leveranskedjan från skog till handel är det inom ramen för skälighetsbedömningen relevant att beakta storleken på den koncern som bolaget är en del av. Moderbolaget AB Karl Hedin hade år 2021 en nettoomsättning om drygt 6,5 miljarder kronor. Moderbolaget gjorde vidare en vinst på över 1,5 miljarder kronor. Härvid kan konstateras att den skadelidande parten i förevarande fall är del av en skogskoncern med betydande resurser och därmed skäligen bör tåla mer än vad som annars vore fallet.

Vad gäller skadans art får staten framföra följande. Bolaget gör gällande att den uppkomna skadan består i skog som skadats till följd av granbarkborreangrepp. Som redogjorts för ovan, samt genom de sakkunnigutlåtanden om granbarkborren som staten åberopar i målet, utgör granbarkborren en integrerad del av naturen i det svenska skogslandskapet. Att granskog angrips av granbarkborre är således att betrakta som ett naturligt händelseförlopp, jämförligt med andra naturliga störningar som storm, översvämning och brand. Staten anser att denna aspekt ska beaktas i skälighetsbedömningen.

Därtill ska skadans storlek beaktas. Enligt den skadevärdering som staten åberopar uppgår skadan till 1 709 000 kr. I förevarande fall är det fråga om skadad skog, varför skadans storlek bör ställas i relation till värdet av skogsmarken inom bolagets fastigheter. Staten menar liksom U.R. att skadans storlek kan jämföras med marknadsvärdet av skogsinnehavet inom bolagets fastigheter. Skadans ringa storlek talar i förevarande fall för att störningen skäligen bör tålas.

Som ett ytterligare steg i skälighetsbedömningen bör hänsyn tas till typen av skadegörande verksamhet, och mer specifikt till huruvida verksamheten i fråga kan anses som samhällsnyttig. Om så anses vara fallet får den skadelidande tåla något mer än i andra sammanhang. Vad gäller den generella samhällsnyttan med ett naturreservat och den specifika samhällsnyttan med naturreservatet får följande anföras. Ett markområde får förklaras som naturreservat i syfte att bevara biologisk mångfald, vårda och bevara värdefulla naturmiljöer, men också för att tillgodose

behov av områden för friluftslivet. Det ska vidare föreligga ett starkt allmänt intresse för att ett naturreservat överhuvudtaget ska bildas. I sammanhanget hänvisas till skälen för inrättandet av det aktuella naturreservatet, som redogjorts för ovan.

För det fall domstolen trots det finner att inrättandet och förvaltandet av naturreservatet utgör en verksamhet, bör naturreservatet anses utgöra sådan samhällsnyttig verksamhet som medför att den skadelidande (i det här fallet bolaget) skäligen bör tåla ytterligare störningar än i andra sammanhang.

Det finns inget adekvat orsakssamband - händelseförloppet

Staten anser att förekomsten av granbarkborrar inom naturreservatet med potentiell spridning över till bolagets fastigheter varken utgjort en nödvändig eller tillräcklig betingelse för skadan. Det föreligger inte övervägande sannolikhet för det påstådda orsakssambandet varför skadeståndsskyldighet enligt 32 kap. miljöbalken inte kan aktualiseras.

Direkt efter branden 2014 trädssäkrades alla större vägar i brandområdet som en del i den akuta räddningsinsatsen. Fällningen av träden ägde således rum innan naturreservatet inrättades och under den tid då bolaget fortfarande ägde delar av vad som idag utgörs av naturreservatet. Enligt länsstyrelsen var de allra flesta av de granar som fälldes längs med bilvägarna direkt efter branden 2014 svårt brända och odugliga som yngelmaterial för granbarkborre. När räddningsinsatsen var över fick berörda markägare i dialog med länsstyrelsen klartecken att upparbeta virket. Enligt ekologen G.I. har fällningen i sig inte resulterat i någon ökad tillgång på yngelmaterial för granbarkborre.

År 2015

I november 2015 påbörjade länsstyrelsen, i samverkan med expertis från Skogsstyrelsen, en flerårig uppföljning och övervakning av granbarkborre i syfte att få en översikt över granbarkborrens utbredning och omfattning inom naturreservatet. Inventeringsområden identifierades genom analys av brandintensitet, trädslagsblandning, ålder m.m.

Vid den första inventeringen i november 2015 konstaterades att ca 95 % av träden inom brandområdet dött samt att branden orsakat så pass omfattande skador på kringliggande trädets rötter att dessa succesivt dött efter branden. G.I. från Skogsstyrelsen var en av dem som deltog i inventeringen och han anger bl.a. i sitt första sakkunnigutlåtande att; ”Skogsbranden i Västmanland 2014 var extremt kraftig” och att ”Med största sannolikhet dödades praktiskt taget alla granbarkborrar som befann sig i brandområdet ”. Därtill noterades av G.I. att det förekom stora mängder av sextandad barkborre i upp till 40 cm grova granar med brandskadade rötter inom reservatet vilket bekräftas av den bild som G.I. tog vid inventeringen och som visar på angrepp av sextandad barkborre inom naturreservatet. Förekomsten av sextandad barkborre var positivt i den bemärkelsen att den ockuperade substrat som granbarkborren annars skulle ha utnyttjat. Den sextandade barkborren förhindrade således en uppförökning av granbarkborre i dessa träd.

Granbarkborrarnas tillgång till lämpligt yngelmateriel var därmed mer begränsat än väntat vilket återspeglades i de begränsade antal granbarkborrar som återfanns. Utanför naturreservatets brandområde (dvs. i bland annat kantzonen) konstaterades granbarkborrens tillgång till lämpliga lågor (liggande döda träd) vara stor, men att angreppen trots detta var få. I majoriteten av de inventerade områdena hittades inga eller endast enstaka angripna träd eller lågor medan man i ett par områden noterade ett tiotal angrepp. Eftersom områdena inom naturreservatet där angrepp påträffats till största del bestod av talldominerad skog, samt då angreppen i hög grad var begränsade, gjorde länsstyrelsen i samråd med Skogsstyrelsen och extern expertis den sammantagna bedömningen att risken för ett större angrepp av granbarkborre i och omkring naturreservatet var liten. Länsstyrelsen konstaterade dock att några områden fortsatt skulle hållas under uppsikt.

År 2016

För att effektivisera inventeringen av granbarkborrar i naturreservatets gränsområden i juni nästföljande år användes specialtränade hundar. Vid inventeringen

konstaterades att angripna träd huvudsakligen bestod av stående brandskadade träd, en del vindfällen och ett fåtal granar på obränd mark. Likt år 2015 konstaterades att det i flera områden fanns för granbarkborrarna lämplig ved som inte var angripen vilket antogs bero på att populationen fortfarande var förhållandevis liten. Denna omständighet i kombination med att angrepp påträffats i vitala granar bedömde länsstyrelsen i samråd med externa sakkunniga på området som positiv eftersom granarnas vitalitet förväntades bromsa angreppen från den fortfarande begränsade barkborrepopulation. Det bedömdes således inte föreligga någon överhängande risk för spridning. I samband med inventeringen markerades angripna träd för fortsatt bevakning och länsstyrelsen fick därmed en god uppfattning om angreppens omfattning.

Trots att det rådde enighet om att risken för ytterligare angrepp av granbarkborre var liten sökte länsstyrelsen under sommaren 2016 i förebyggande hänseende dispens från reservatföreskrifterna i syfte att kunna vidta bekämpningsåtgärder mot granbarkborren om angreppen skulle komma att öka hastigt. Föreslagna bekämpningsåtgärder i dispensansökan innefattade bland annat barkning, utplacering av fångstvirke och feromonfällor samt användning av skördare, timmerbil och skotare. Länsstyrelsen meddelades dispens att genomföra de sökta åtgärderna, dock med den begränsningen att fordon enbart fick framföras på redan befintliga vägar med hänsyn till de höga naturvärdena inom naturreservatet.

I augusti 2016 genomförde Skogsstyrelsen i samråd med brandsamverkansgruppen en inventering av granbarkborre utanför naturreservatets gränser genom platsbesök och analys av IR-fotografier. Inventeringen visade att det förekom granbarkborrar inom bolagets fastigheter, vilka antogs ha angripit bolagets fastigheter under våren 2016. Det bedömdes inom bolagets fastigheter finnas områden som enligt Skogsstyrelsen borde bevakas samt tre områden där avverkning borde övervägas.

Den 2 december 2016 översändes en karta per e-post från G.H. vid Skogsstyrelsen till J.K. och B.Ö. vid bolaget. Till e-postmeddelandet bifogades även tre fördjupade kartor som utvisade vilka tre

områden som var aktuella för avverkning. Därefter diskuterades resultatet från Skogsstyrelsens inventering av granbarkborre under ett möte den 15 december 2016 mellan Skogsstyrelsen och bolaget samt andra berörda markägare som ingick i brandsamverkansgruppen. Även vid detta tillfälle rekommenderade G.H. bolaget att avverka de tre områdena inom bolagets fastigheter. G.H. nämnde samtidigt att för att få effekt bör avverkning ske under försommaren 2017 då barkborrarna svärmat vilket gör att man får med sig både föräldradjuren och den nya generationen ut ur skogen varpå J.K. från bolaget kommenterade att dessa tre områden som berörs kommer att åtgärdas.

År 2017

Den 2 juni 2017 kontaktade G.H. bolaget per e-post och frågade om avverkning av de utpekade områdena skett. Bolaget svarade då att områdena och kringliggande skog var planerad att slutavverkas snarast möjligt, men att det fanns tid att genomföra avverkningen först efter semestern 2017, dvs. efter sommaren. G.H. påpekade då att det var synd att bolaget inte skulle hinna avverka före sommaren; ”då baggarna nu kommer att vara kvar i områdena”. Trots Skogsstyrelsens rekommendation per den 2 december 2016 om att avverka tre särskilt utpekade områden samt bolagets vetskap om att detta borde ske under försommaren 2017 för att få effekt, valde bolaget att inte vidta några åtgärder förrän i september respektive december 2017 samt slutligen i april 2019.

Senare i juni genomförde länsstyrelsen på nytt inventering med hjälp av hundar enligt föregående års metodik. Uppföljningen visade att angreppen totalt sett hade ökat, men att de brandskadade områden som tidigare erbjudit granbarkborrebegärligt yngelmaterial i form av levande brandskadade träd nu i det närmaste helt saknade levande träd och att angreppen därför framförallt skedde i friska träd med större motståndskraft.

Länsstyrelsen övervägde vid denna tidpunkt att vidta bekämpningsåtgärder där angreppen påträffats, men valde av flera anledningar att avstå. Den huvudsakliga orsaken var att såväl Skogsstyrelsen som externa sakkunniga fortfarande inte

bedömde angreppen vara av sådan omfattning att risk för spridning förelåg med hänsyn till populationens storlek och sättet på vilket angreppen skett. Vidare bedömdes de ingrepp som åtgärderna skulle innebära inte stå i proportion till granbarkborreangreppens storlek, beaktat reservatets syften och bevarandemål. Därtill var det praktiskt svårt att genomföra rationella och effektiva åtgärder med anledning av dispensens begränsningar avseende framkomligheten med olika skogsmaskiner. Länsstyrelsen hade således ingen möjlighet att framföra fordon hela vägen fram till de angripna träden utan enbart nyttja befintliga vägar inom naturreservatet. Det ansågs alltså sammantaget, mot bakgrund av naturreservatets syften och föreskrifter, inte vara motiverat att vidta bekämpningsåtgärder år 2017, vid en avvägning mellan risken för skada på naturvärdena inom naturreservatet och granbarkborreangreppens dåvarande omfattning.

År 2018

Förhållandena under försommaren och sommaren 2018 kom som en överraskning för hela landet. Det varma och torra vädret resulterade i stressade träd runt om i Västmanland såväl som i övriga delar av mellersta och södra Sverige vilket därmed innebar idealiska förhållanden för förökning av granbarkborrarna. Länsstyrelsens inventering i juni 2018 visade likt föregående år på en ökning av granbarkborreangrepp totalt sett, samt att angreppen hade fortsatt ske i frisk stående skog. Efter inventering i juli 2019 kunde även konstateras att angreppen var koncentrerade till tre områden i kantzonen uppgående till cirka 20–50 hektar av naturreservatets totalt 6 420 hektar.

Med hänsyn till omfattningen av angreppen under 2018 förstod Länsstyrelsen tidigt att den enda effektiva åtgärden att vidta var total slutavverkning av skogen. Dispens för en sådan åtgärd hade dock inte meddelats. Som redovisats under avsnitt 3 ovan är den miljö som skapades efter den stora skogsbranden unik både sett till sin storlek och de skyddsvärda djur- och växtarter som givits möjlighet att utvecklas i området både på kort och på lång sikt. Oberoende av om dispens hade meddelats för slutavverkning utgjorde detta därmed inte realistiskt alternativ eftersom slutavverkning är fullständigt oförenligt med naturreservatets syften och föreskrifter. De

åtgärder som länsstyrelsen i stället hade till sitt förfogande var således barkning av träd med motorsåg vilket beräknades kunna ske med ca 2–3 träd per dag och skogsarbetare till följd av avsaknaden av skogsmaskiner. Länsstyrelsen kunde därmed år 2018 konstatera att det inte var möjligt att vidta bekämpningsåtgärder i någon större skala och att det inte heller fanns effektiva bekämpningsåtgärder att tillgå sett till naturreservatets syften och bevarandemål.

Sammanfattning avseende händelseförloppet

Som framgått ovan har länsstyrelsen sedan branden år 2014 i samråd med sakkunniga, myndigheter och berörda markägare, inklusive bolaget, nogsamt och aktivt följt utvecklingen av granbarkborrar i länet, samt inom naturreservatet genom återkommande inventeringar med för ändamålet effektiva metoder. Genom dessa inventeringar har länsstyrelsen i samråd med såväl Skogsstyrelsen som externa sakkunniga mellan år 2015 och 2017 bedömt att omständigheterna inte varit sådana att skäl till åtgärder mot granbarkborrar inom naturreservatet förelåg. Granbarkborrarna har under 2015 haft relativt stora volymer brandskadad och därmed lämplig skog tillgänglig. Trots detta har angreppen varit förhållandevis små vilket bekräftades av resultaten från inventeringen år 2016 som visade att lämpliga träd och lågor redan var ”förbrukade”. Dessa utgjorde därmed inte längre något intressant substrat för granbarkborren. Angreppen har därefter under 2017 i det närmaste uteslutande uppträtt i vital skog vilket talat för en stundande minskning av angreppen beaktat trädens motståndskraft. Trots länsstyrelsens aktiva och noggranna uppsikt har således den angreppsökning som därefter skedde till följd av väderförhållandena under 2018 inte kunnat förutses. Det har i det läget, när den då förestående angreppsökningen varit ett faktum, inte heller varit faktiskt möjligt att vidta effektiva åtgärder beaktat den dispens som meddelats samt naturreservatets syften och föreskrifter.

Av staten åberopade sakkunnigutlåtanden framgår att det inte med säkerhet går att fastställa varifrån granbarkborrarna härrör eller var angreppen först startat. Detta beror enligt Å.L. på avsaknaden av data från åren innan branden bröt ut och avsaknaden av systematiska inventeringar under åren därefter. Följaktligen går det

bara att utifrån omständigheterna efter år 2014 samt kunskapen om granbarkborrens rörelsemönster dra slutsatser avseende sannolikheten kring var uppkomsten skett och varför det därefter följt en mer omfattande spridning.

Under 2016 påträffades granbarkborrar i begränsad omfattning både inom naturreservatet och inom bolagets fastigheter. Varifrån dessa granbarkborrar härrör går inte att fastställa. Mot bakgrund av brandens inverkan på granbarkborrarna och tillgången till yngelmaterial samt den kalla våren som följde år 2015 kan det dock antas att de granbarkborrar som påträffades i naturreservatet härrört från omkringliggande produktionsskog.

Utifrån de studier som redogjorts för i bilagda sakkunnigutlåtanden kan det vidare konstateras att merparten av granbarkborreangrepp sker ca 50–100 meter från fjolårets angreppsplats förutsatt att lämpligt yngelmaterial finns tillgängligt. Beaktat väderförhållandena 2016 är det följaktligen sannolikt att de granbarkborrar som förekommit inom bolagets fastigheter har stannat kvar i närheten av tidigare års angrepp – med andra ord stannat kvar inom bolagets fastigheter. Detta stöds av G.I:s utlåtande om att ”Ju fler granar som angripits på samma plats år 1, desto större är sannolikheten att det blir nya angrepp alldeles i närheten år 2 [...]” och att; ”Denna effekt blir särskilt tydligt om angreppet år 1 omfattar minst 20–25 granar”. Bolaget har, trots Skogsstyrelsens rekommendation per den 2 december 2016 om att avverka tre särskilt utpekade områden inom bolagets fastigheter som drabbats av granbarkborreangrepp, valt att inte vidta några åtgärder förrän i december respektive september 2017 samt i april 2019. De bestånd som Skogsstyrelsen pekat ut och som bolaget valde att avverka först mot slutet av 2017 bestod dessutom av 20 respektive 65 skadade träd vilket med hänsyn till ovan forskning talar för att granbarkborrarna stannat kvar alldeles i närheten av dessa träd, dvs. inom bolagets egna fastigheter.

Sådan vinteravverkning som bolaget vidtagit är förenad med flera aspekter som gör den ineffektiv, däribland de faktum att majoriteten av granbarkborrar befinner sig i marken för övervintring, att stora delar av barken på träd där barkborrar uppehåller

sig faller av vid avverkning, att avverkningen ökar stressen och därmed angreppsmottagligheten för kvarstående träd, samt att avverkningen inverkar negativt på granbarkborrens naturliga fiender. Staten vidhåller därmed att den avverkning som bolaget genomfört under 2017 har skett så pass sent på året att den inte utgjort en effektiv bekämpningsåtgärd varför angreppen hunnit öka i sådan mån att populationen redan 2017 varit tillräckligt utbredd för att angripa och döda vital granskog. Bolagets bedömning att de av Skogsstyrelsen utpekade områdena haft liten spridning och därför inte behövts avverkas tidigare än vad som skedde är varken förenligt med rådande forskning om förflyttningen- och bekämpningseffektiviteten av granbarkborren eller de sakkunnigutlåtanden som nu redogjorts för.

Den extrema värmen och torkan år 2018 medförde att praktiskt taget alla äldre och medelålders granar i södra Sverige var försvarsnedsatta. Detta innebar att för granbarkborren var plötsligt praktiskt taget alla granar tillgängliga som yngelmaterial. Även mycket små förekomster av granbarkborre kunde därför leda till större angrepp. Följaktligen kunde angrepp även uppstå betydligt mer slumpartat än vad som är fallet vid exempelvis stormfällning vilket ytterligare försvårar bedömningen av granbarkborrarnas uppkomst.

Den omständighet att bolaget inte vidtog effektiva bekämpningsåtgärder efter påtalande från Skogsstyrelsen, i kombination med den varma sommaren 2018, innebär dels att mängden granbarkborrar kraftigt ökat, dels att det funnits god tillgång på attraktiva substrat. Till följd av den goda tillgången på nedsatta granar är det därmed i enlighet med vad som framförs i inhämtade sakkunnigutlåtanden osannolikt att stora mängder granbarkborrar skulle ha förflyttat sig från naturreservatet till bolagets fastigheter och vice versa. Det synes snarare vara så att angreppen inom respektive område både uppstått och fortlöpt helt oberoende av varandra samt att dessa angrepp fortsatte på motsvarande sätt under 2019 i enlighet med karta utvisandes förekomst av granbarkborrar i och omkring naturreservatet respektive riskkarta för samma område från 2019. Därtill följer av de drönarbilder som staten åberopar att angrepp av granbarkborre inom bolagets referensområden har kunnat

konstateras, och därmed även att granbarkborreangrepp på bolagets fastigheter hade uppkommit oavsett inrättandet och förvaltandet av naturreservatet.

Staten anser följaktligen att förekomsten av granbarkborrar inom naturreservatet med potentiell spridning över till bolagets fastigheter varken utgjort en nödvändig eller tillräcklig betingelse för skadan.

Sammanfattningsvis anser staten att det varken har visats eller går att visa att de granbarkborrar som angripit bolagets fastigheter härrör från naturreservatet och däri tillhörande kantzon. Genomförd inventering jämte rådande väderförhållanden år 2015 tyder på att granbarkborrar sökt sig från omkringliggande produktionsskog till naturreservatet i jakt på lämpligt yngelmaterial. Efterföljande år har emellertid förhållandena varit sådana att granbarkborren inte behövt söka sig några längre avstånd i jakt på substrat vilket talar för att de angrepp som påträffats 2016 uppstått till följd av angrepp under fjolåret. Eftersom angrepp påträffats både på bolagets fastigheter och inom naturreservatet detta år synes det således ha funnits en population inom respektive område redan år 2015. Huruvida dessa populationer även utgjort källan till angreppen 2018 går inte att med säkerhet fastställa eftersom värmen och torkan som då inföll givit upphov till betydligt mer slumpartade angrepp än vad som är fallet vid exempelvis stormfällning. Beaktat att bolaget inte vidtagit effektiva bekämpningsåtgärder under 2017, samt kunskapen om barkborrarnas rörelsemönster vid hög tillgång till lämpligt yngelmaterial är det dock sannolikt att angreppen som påträffats efterföljande år härrört från populationer som redan befunnit sig inom bolagets fastigheter åren innan. Bolaget har följaktligen inte visat övervägande sannolikhet för att skadan på bolagets fastigheter inte skulle ha inträffat om inrättandet och förvaltandet av naturreservatet inte hade ägt rum eller att skadan ensam skulle föräledas av inrättandet och förvaltandet av naturreservatet. Således föreligger inte sådant orsakssamband som erfordras för att ersättning enligt 32 kap. miljöbalken ska kunna aktualiseras. Den utveckling som skett med start från år 2015, vilken sedermera nått sin kulmen år 2018, har skett på landskaps-skala och har följaktligen inget med vad som hänt i och intill naturreservatet att göra.

Bolaget har varit medvållande

Med åberopande av de omständigheter som redogjorts för ovan om händelseförloppet vidhåller staten att bolaget har varit medvållande till sin skada. Bolaget har haft vetskap om förekomsten av granbarkborrar inom sina fastigheter i vart fall sedan våren 2016 utan att vidta effektiva bekämpningsåtgärder i förhållande till de av Skogsstyrelsen särskilt utpekade områdena. I stället har bolaget låtit avvakta avverkning trots vetskapen om att angreppen då riskerade att öka. Bolaget har trots statens påpekanden inte angett när granbarkborreangreppen inom bolagets fastigheter först upptäcktes. Det saknas underlag som visar det. Åberopade avverkningar har skett för sent på året för att utgöra en effektiv bekämpningsåtgärd. Tilläggas bör att varmare klimat gör träden mer stressade och särskilt känsliga för granbarkborreangrepp, vilket bolaget känner till. Med denna vetskap borde bolaget, i synnerhet under sommaren 2018 som bjöd på extrem torka och värme, i tid vidtagit effektiva bekämpningsåtgärder i syfte att förebygga skadan. Bolaget har emellertid, trots fortlöpande rekommendationer från Skogsstyrelsen, valt att avverka under vinterhalvåret vilket inte är effektivt ur bekämpningssynpunkt utan snarare leder till en potentiellt ökad mängd granbarkborrar alldeles i närheten av tidigare angrepp. Bolaget har följaktligen inte agerat med den skyndsamhet som kan förväntas, trots vetskapen om en ökad risk för spridning av granbarkborrar och har därigenom själv medverkat till skadans uppkomst inom bolagets fastigheter samt till en fortsatt spridning av granbarkborreangrepp i området. Med hänsyn till det anförda ska ett eventuellt skadestånd i första hand fastställas till 0 kr.

Bolaget har inte minimerat skadan

Förutom att staten anser att bolaget varit medvållande till den uppkomna skadan, får bolaget anses ha åsidosatt sin skyldighet att minimera skadan. Staten anför samma omständigheter som ovan utifrån redogjort händelseförlopp.

Värdering av skadan

Staten anser att den åberopade värderingen från Areal genomförts på ett felaktigt sätt. Under alla omständigheter överstiger skadan inte 1 709 000 kr.

Staten har låtit göra en egen skadevärdering (Svefa, U.R.) för att bedöma den ekonomiska skada som bolaget orsakats genom avverkning till följd av barkborreangrepp. Totalt rör det sig om 49 avverkningstrakter som avverkats under perioden 2017–2020 motsvarande en areal om cirka 400 ha. Skadevärderingen grundar sig på det material som redovisas i Areal's värdering, som återopas av bolaget, med bilagor. Statens värdering utgår från beståndsmetoden som grundläggande metod. I skadevärderingen framgår vidare att skadebedömningen baseras på differensprincipen. Avkastningsvärden för respektive år med anledning av granbarkborreavverkning sammanställs i skadevärdering och därefter redogörs i skadevärderingen för det resultat som följer av om bestånden skulle ha avverkats under normala omständigheter och vid normala avverkningstillfällen. Vid en jämförelse mellan tabellerna ges följande

År	Avkastningsvärde		Skada
	Vf	Ve	
2017	7 065 000 kr	7 187 000 kr	122 000 kr
2018	3 159 000 kr	3 513 000 kr	354 000 kr
2019	46 439 000 kr	46 653 000 kr	214 000 kr
2020	6 789 000 kr	7 808 000 kr	1 019 000 kr
Summa	63 452 000 kr	65 161 000 kr	1 709 000 kr

Anledningen till att bolagets och statens värderingar skiljer sig åt beror till stor del på att Areal har använt sig av två olika värderingsmodeller vilket har resulterat i felaktigt uppkomna poster rörande beståndens framtida utveckling och förklaras närmare av U.R. i sitt yttrande angående Skadevärderingen. Skillnaden förklaras som att Areal vid uträkning av värdet före (ovan benämnt "Vf") inte räknat med att bolaget efter avverkning av respektive bestånd planterar ny skog som i sig växer och ger avkastning. I stället har Areal räknat på att marken står obrukad under en period (varierande mellan 0-35 år) vilket inte stämmer då bolaget bedriver ett aktivt skogsbruk. En framtida tillväxt inom bestånden om mellan 0-35 år har av Areal enbart räknats in i värdet efter ("Ve" i tabellen ovan). Denna värdering av beståndsutvecklingen har bolaget felaktigt bortsett från vid beräkning av bolagets faktiska intäkter för respektive år med anledning av granbarkborreavverkning (Vf).

Den differens som redovisats ovan, vilken skiljer det omstämda beloppet från statens värdering av skadan, beror följaktligen på en brist i Areal's värdering.

Härtill anser Svefa att den ökade förekomsten av granbarkborrar i de svenska skogarna bör beaktas vid beräkning av skadans storlek. Enligt Svefa har Areal däremot inte tagit med denna aspekt i sin värdering. Areal har i stället utgått från att bolaget inte skulle drabbas av någon egentlig ökning av granbarkborreangrepp vid beräkning av värdet före (Vf), dvs. i det scenario där bestånden skulle ha avverkats under normala omständigheter och vid normala avverkningstillfällen. Att granbarkborren finns lite överallt i de svenska skogarna och särskilt i Götaland och Svealand efter sommaren 2018 har bekräftats av statens sakkunniga. Statens drönbilder visar även på att bolaget drabbats av granbarkborreangrepp inom referensområdena R1 och R4 alldeles oavsett inrättandet och förvaltandet av Naturreservatet. Med hänsyn till hur situationen har sett ut i länet, men även i stora delar av Götaland och Svealand är det osannolikt att bolaget skulle ha klarat sig helt utan skador till följd av granbarkborreangrepp. Bolaget har således haft att räkna med en årlig ökad skadebild för sin granskog vilket Areal borde ha beaktat vid beräkningen av skadans storlek. Den skadeberäkning som Areal redogör för ger därmed inte en rättvisande bild av granbarkborrens numera påtagliga närvaro i de svenska skogarna.

UTREDNINGEN I MÅLET

Mark- och miljödomstolen har hållit huvudförhandling i målet den 10 – 14 oktober 2022 då även syn i området har genomförts (den 13 oktober). Parterna har åberopat muntlig och skriftlig bevisning. En sammanfattning av bevisningen följer nedan.

Bolaget

Bolaget har åberopat förhör med skogsansvarige B.Ö.. B.Ö. har hörts i frågor om bl.a. de granbarkborreskadorna som talan omfattar, om de insatser som bolaget gjort gällande att man vidtagit för att förhindra skador och bekämpa granbarkborre på den egna fastigheten och om utvecklingen av granbarkborreskadorna på den egna fastigheten och på reservatfastigheten. Bolaget har också åberopat förhör med sakkunniga vittnen skoglig doktor T.T.

och professor emeritus B.L. samt gett in och åberopat skriftliga utlåtanden från dem. T.T. och B.L. har hörts bl.a. i frågor om granbarkborrens ekologi, om granbarkborreskador, betydelsen av bekämpningsåtgärder, de allmänna riskerna med att inrätta naturreservat i förhållande till granbarkborreangrepp och orsakssambandet mellan Hälleskogsbrännans naturreservat och bolagets skador. Bolaget har också åberopat skriftligt utlåtande från och förhör med sakkunniga J.A. har hörts i första hand om hur skadan ska värderas.

Bolaget har åberopat omfattande skriftlig bevisning. Bolaget har bl.a. åberopat en objektbeskrivning av avverkade bestånd. Objektbeskrivningen har bestått i delvis automatiskt genererat material för respektive objekt. Utifrån objektbeskrivningen har utvecklingen kunnat följas för varje trakt genom fotografier (satellit- och IR-bilder) under åren 2015 fram till dess att trakten avverkats. Materialet visar även utvecklingen i kantzonen på reservatfastigheten under samma tid. Av redovisningen framgår bl.a. andelen granbarkborreskadad skog vid avverkningen och den ersättning som bolaget fått för virket. Materialet som i sin helhet utgör processmaterial har presenterats för domstolen genom att ett antal objekt valts ut som exempel och gått igenom vid huvudförhandlingen. Bolaget har även fört bevisning genom bl.a. datafiler och fotografier avseende fyra referensområden för att visa hur skadeutvecklingen *hade kunnat* se ut på fastigheten, om det, enligt bolagets uppfattning, inte vore för spridningen av granbarkborrar från reservatfastigheten. Referensområdena har enligt bolagets uppfattning samma skogliga förutsättningar som skogsmarken intill reservatet. Ytterligare kartor, fotografier och annan skriftlig bevisning har åberopats.

Staten

Staten har åberopat förhör med biologen och naturvårdshandläggaren vid länsstyrelsen M.B., som har hörts bl.a. i frågor om inrättandet och förvaltandet av Hälleskogsbrännans naturreservat, om förekomsten av granbark-borror där och statens agerande utifrån det. Han har också hörts om förekomsten av granbarkborrar på bolagets fastighet och om de kontakter som varit mellan länsstyrelsen och bolaget med anledning av granbarkborresituationen i området.

Staten har vidare åberopat skriftliga yttranden från och förhör med tre sakkunniga vittnen i frågor om bl.a. granbarkborrens ekologi, risken för spridning och orsaks-sambandet mellan inrättandet av naturreservatet och angrepp på närliggande skog; ekologen G.I. vid Skogsstyrelsen, docenten och f.d. fältentomologen vid SLU Å.L., och naturvårdsförvaltaren K.M.. Yttrande från och förhör med lantbruksvärderaren U.R. har åberopats i frågor om hur skadan ska värderas. Staten har även åberopat skriftliga yttranden från och förhör med naturvårdssakkunniga E.H.M. och M.T.A. bl.a. i frågor om naturvård och betydelsen av inrättande av naturreservat.

Även staten har åberopat omfattande skriftlig bevisning bestående av bl.a. e-postkorrespondens, kartor och fotografier.

DOMSKÄL

Rättsliga utgångspunkter

Skadestånd enligt 32 kap. miljöbalken ska betalas för bland annat sakskada som verksamhet på en fastighet har orsakat i sin omgivning. Ansvaret är som utgångspunkt strikt i den meningen att det inte krävs att den som har orsakat skadan har agerat uppsåtligen eller varit vårdslös. En skada som inte har orsakats med uppsåt eller genom vårdslöshet ersätts dock bara om den störning som har orsakat skadan inte skäligen bör tålas med hänsyn till förhållandena på orten eller till dess allmänna förekomst under jämförliga förhållanden (se 32 kap 1 §).

Skadestånd betalas för skador som har orsakats genom 1) förorening av vattenområden, 2) förorening av grundvatten, 3) ändring av grundvattennivån, 4) luftförorening, 5) markförorening, 6) buller, 7) skakning, eller 8) annan liknande störning (se 32 kap. 3 §). Avgörande för skadeståndsskyldigheten är alltså att skadan har uppkommit på något av de sätt som anges i bestämmelsen, genom någon form av störning, inte att den har uppkommit genom en viss verksamhet (se NJA 2022 s. 303).

En skada ska anses ha orsakats genom en störning som avses i första stycket i paragrafen, om det med hänsyn till störningens och skadeverkningarnas art, andra möjliga skadeorsaker samt omständigheterna i övrigt föreligger övervägande sannolikhet för ett sådant orsakssamband (se 32 kap. 3 § tredje stycket). Detta innebär en bevislättnad i förhållande till de flesta andra skadeståndstvister (se prop. 1985/86:83, s. 45 f).

Bestämmelserna har sitt ursprung i fastighetsrättsliga principer om ansvar i grannförhållanden och i utomobligatoriska grundsatser om farlig verksamhet. Syftet med det strikta ansvaret enligt bestämmelserna är både att bidra till att den som bedriver miljöfarlig verksamhet anstränger sig för att förebygga skadefall och att säkerställa att den som drabbas av en skada får ekonomisk gottgörelse för sina förluster och lidanden. Ansvarsbestämmelserna bygger också på den grundläggande miljörättsliga principen om att förorenaren ska betala. (Se NJA 2019 s. 866 med hänvisning till prop. 1985/86:83 s. 10 ff. och prop. 1997/98:45 del 1, s. 233 ff. och 564 ff.).

Frågorna i målet

De inledande frågor som mark- och miljödomstolen har att ta ställning till i målet är följande:

- Kan inrättandet och förvaltandet av naturreservatet vara en sådan verksamhet som avses i 32 kap. 1 § miljöbalken?
- Kan angrepp av granbarkborrar vara en sådan ”annan liknande störning” som avses i 32 kap. 3 § miljöbalken?
- Har inrättandet och förvaltandet av naturreservatet (verksamheten) medfört störningar genom angrepp av granbarkborrar som i sin tur orsakat skada för bolaget?

För det fall att svaret på ovanstående frågor är jakande, ska mark- och miljödomstolen även ta ställning till om angreppet från granbarkborrar varit en allmänvanlig störning som skäligen bör tålas, om bolaget ska anses medvållande eller ha brustit i sin skyldighet att begränsa skadeverkningarna, samt vilket belopp den uppkomna skadan uppgår till.

Kan inrättandet och förvaltandet av reservatet vara en ”verksamhet”?

Bestämmelserna i 32 kap. miljöbalken motsvarar väsentligen de bestämmelser som fanns i den tidigare miljöskadelagen (1986:55). Lagens regler överfördes oförändrade i sak till 32 kap. 1–11 §§ miljöbalken vid balkens tillkomst. Miljöskadelagens bestämmelser, liksom miljöbalkens, anger att skadestånd ska utges för skada som en ”verksamhet” orsakar.

Begreppet ”miljöfarlig verksamhet” används inte i lagtexten. I förarbetena anges bl.a. följande. Med verksamhet på en fastighet avses en rad olika företeelser. Begreppet omfattar i stort sett alla former av markanvändning som kan störa omgivningen. Det kan dels gälla användning av själva marken, t.ex. för jord- eller skogsbruk, dels gälla användning av byggnad eller anläggning som finns på eller i marken för t.ex. industriell verksamhet, provningsverksamhet eller sopförbränning. (Prop. 1985/86:83, s. 37).

Det har i praxis angetts att begreppet ”verksamhet” i kapitlets mening väsentligen bör tolkas i överensstämmelse med den i 9 kap. 1 § miljöbalken angivna definitionen av miljöfarlig verksamhet (se MÖD 2010:50, se även B Skadestånd för miljöskada, 2011, s. 26). Begreppen är dock inte överlappande, och det finns exempel på verksamheter som ansetts omfattas av 32 kap. men som inte faller in under 9 kap. miljöbalken (se t.ex. NJA 1996 s. 634). Varken praxis eller förarbeten utesluter att ett naturreservat skulle kunna utgöra en verksamhet enligt miljöbalkens mening.

Enligt domstolens uppfattning finns det visst fog för statens principiella uppfattning att en tolkning av verksamhetsbegreppet på det sätt som bolaget gör i någon mån skulle motverka syftet med miljöbalken. Genom att placera bestämmelserna om ersättning för miljöskada i 32 kap. miljöbalken har lagstiftaren kopplat tillämpningen även av dessa bestämmelser till måluppfyllelsen enligt balken (se 1 kap. 1 §). Syftet med reservatet är att bevara de naturvärden som är förknippade med större brandområden och brandpräglade naturmiljöer med efterföljande naturliga successionsstadier samt värna och stärka värden förknippade med

opåverkade våtmarker och naturliga vattendrag. Syftet ska uppnås genom att det införs föreskrifter som säkerställer att intern beståndsdynamik, naturliga störningsprocesser och arternas egen förmåga att återkolonisera området får styra naturens utveckling i reservatet.

Varje åtgärd som vidtas i strid med syftet med reservatet och reservatföreskrifterna, såsom att exempelvis avverka träd och röja undan död ved, medför i någon mån att även det övergripande syftet med miljöbalken motverkas. Inrättandet och förvaltandet av Hälleskogsbrännans naturreservat i enlighet med reservatföreskrifterna kan därför enligt staten inte utgöra en verksamhet i miljöbalkens mening.

I ställningstagandet av huruvida förvaltandet av reservatet kan utgöra en verksamhet ska betydelsen i det här fallet av balkens övergripande mål och som kommit till uttryck bl.a. i 1 kap. 1 § dock vägas mot de fastighetsrättsliga principer om ansvar i grannförhållanden, som även de omfattas av skadeståndsbestämmelserna i 32 kap. Som redogjorts för ovan har även sådana principer en tydlig del i bestämmelsernas bakgrund.

Att inrättandet av och förvaltandet av Hälleskogsbrännans naturreservat enligt reservatföreskrifterna mycket väl kan innefatta ett risktagande med möjliga konsekvenser för omgivningen framgår bl.a. av att föreskrifterna tillåter markavbränning. Domstolens ställningstagande i frågan om huruvida inrättandet och förvaltandet av naturreservatet kan utgöra en verksamhet, bör dock lämpligen ske enligt den talan som förs av bolaget i det här målet. Enligt bolagets talan har staten genom underlåtenhet att vidta åtgärder på sin fastighet, åtgärder som enligt skogsvårdslagen (1979:429) annars krävs av markägare för att skydda omkringliggande marker mot angrepp av granbarkborre, orsakat skada i sin omgivning.

Genom att inrätta naturreservatet med tillhörande föreskrifter har staten styrt den kommande markanvändningen i området på så sätt att åtgärder inte kommer kunna

vidtas utöver vad som följer av föreskrifterna. Markanvändningen inom naturreservatet är således reglerad. Detta talar för att det är fråga om en verksamhet.

Sammanfattningsvis anser domstolen att statens inrättande och förvaltande av reservatet skulle kunna innefatta sådana moment av markanvändning genom passivitet och medvetet risktagande i förhållande till omgivningen att talan bör kunna föras enligt 32 kap. miljöbalken.

Domstolen finner således att inrättandet och förvaltandet enligt föreskrifterna av Hälleskogsbrännans naturreservat skulle kunna utgöra verksamhet på en fastighet i den mening som följer av 32 kap. 1 § miljöbalken. Talan ska därför inte ogillas redan på den grunden att inrättandet och förvaltandet av naturreservatet inte kan utgöra en verksamhet. Att det bör ställas förhållandevis höga krav på bevisningen i frågan om verksamheten orsakar störningar utvecklas nedan.

Kan angrepp av granbarkborre vara en ”annan liknande störning”?

Skadestånd enligt 32 kap. miljöbalken betalas enligt 3 § första stycket 1–7 för skador genom förorening av vattenområden eller grundvatten, ändring av grundvattennivån, luftförorening, markförorening, buller eller skakning. Enligt punkten 8 betalas skadestånd också för skador genom ”annan liknande störning”. Av förarbetena till den numera upphävda miljöskadelagen (prop. 1985/86:83 s. 45) framgår att punkten omfattar en rad olika störningsorsaker. Exempel som nämns är spridning av bakterier, virus samt olika smittämnen som kan ge ekologiska återverkningar. Även obehag av insekter, fåglar och djur kan räknas hit.

Det finns en förhållandevis omfattande rättspraxis när det gäller bedömningen av vad som kan vara en ”annan liknande störning”. Dock har det enligt vad domstolen funnit inte avgjorts något mål som gäller naturligt förekommande störningsmoment som liknar granbarkborreangrepp. I rättsfallet NJA 1996 s. 634 ansågs det föreligga en sådan störning som avses i punkten 8 när gatuarbeten hade lett till avspärrningsanordningar som försvårat tillträde till en affärslokal. I NJA 2007 s. 663 ansågs strikt ansvar inte föreligga för skador som orsakats av en explosion genom brand eller tryckvåg. I rättsfallet MÖD 2002:87 skadades en vattenledning vid ombyggnadsarbeten och utströmmande vatten och ånga orsakade omfattande skador

i en intilliggande lokal. Miljööverdomstolen ansåg inte att det var fråga om ”annan liknande störning”. I MÖD 2006:69 bedömdes översvämningsskador som orsakats av att vatten till följd av grävning släppts in på en annan fastighet vara att anse som skador genom ”annan liknande störning”. I MÖD 2018:29 ansågs brand genom gnistbildning vid markberedning inte utgöra en sådan störning som kan föranleda strikt skadeståndsansvar.

Avgörande för utgången synes ha varit om det varit en störning som *liknar* de som nämns i punkterna 1-7, men också om den aktuella störningen varit en typisk följd av den bedrivna verksamheten.

Även när det gäller prövningen av om granbarkborreangrepp skulle kunna vara en annan liknande störning, anser domstolen att det är lämpligt att ta avstamp i den talan som förs av bolaget. Granbarkborrar förekommer visserligen naturligt i Sveriges skogar, men en svärmning av granbarkborrar som härrör från en viss verksamhet kan enligt domstolens uppfattning mycket väl liknas vid övriga immissioner enligt punkterna 1-7. Enligt bolagets påståenden i målet är staten medveten om risker i avseendet granbarkborrespridning när reservatet inrättas med reservatföreskrifter om passivitet. Det är därför rimligt att domstolen har att pröva den bevisning som åberopas av parterna i frågor om bl.a. orsakssamband och att talan inte ska ogillas redan på den grunden att angrepp av granbarkborrar inte kan utgöra en annan liknande störning.

Orsakssambandet mellan inrättandet och förvaltandet av naturreservatet och bolagets skada - beviskrav

Enligt 32 kap. 1 § miljöbalken ska skadestånd betalas bl.a. för sakskada som verksamhet på en fastighet har orsakat i sin omgivning. Skadestånd ska enligt 3 § betalas för skador som orsakas genom de störningar som anges i punkterna 1–7 eller annan liknande störning. Skadeståndsskyldigheten är alltså strikt på så sätt att verksamhetsutövaren svarar för de skador som uppstår genom en störning från verksamheten. Enligt tredje stycket gäller bevislättnad och en skada ska anses ha

orsakats genom en sådan störning, om det med hänsyn till störningens och skadeverkningarnas art, andra möjliga skadeorsaker samt omständigheterna i övrigt föreligger övervägande sannolikhet för ett sådant orsakssamband.

Beviskravet lindras dock endast vad avser orsakssambandet mellan störning och skada. Lindringen avser alltså varken frågan om det förekommit en störning som ansvaret omfattar eller frågan om ersättningsgill skada föreligger; här gäller allmänna bevisgrundsatser. Den skadelidande ska alltså på vanligt sätt styrka att svarandens verksamhet har inneburit en störning (se prop. 1985/86:83 s. 45 f. och B.B. m.fl., En kommentar till miljöbalken. JUNO version 21, kommentar till 32 kap. 3 §). I det här fallet utgörs störningen av angrepp av granbarkborre.

Parterna är överens om att bolaget orsakats skador på sin skog som en följd av granbarkborreangrepp, även om staten inte har vitsordat bolagets beskrivning av omfattningen av skadorna. Granbarkborren förekommer dock som utvecklas nedan naturligt överallt i Sverige där det växer gran, dvs. både på reservatfastigheten och på bolagets fastighet. Det är därför uteslutet att kräva ett strikt ansvar enligt 32 kap. 1 § miljöbalken för varje spridning av granbarkborre från en fastighet till en annan, vilket inte heller bolaget har påstått (jfr även paragrafens tredje stycke angående allmänvanlighet).

Bolagets talan gör gällande att de avverkningar om ca 400 ha som skett på fastigheten varit nödvändiga och orsakats av den störning som uppstått som en följd av förvaltandet av naturreservatet. Bolaget har bl.a. hänvisat till referensobjekt och fört fram att bolaget naturreservatet förutan *hade kunnat* sköta sin skog med väsentligt mindre angrepp av granbarkborre och då inte behövt avverka i den omfattning som skett.

Eftersom granbarkborren förekommer naturligt i området och för att talan ska kunna prövas på ett ändamålsenligt sätt måste därför prövningen av orsakssambandet mellan verksamheten, störningen angrepp av granbarkborre och skadan på

skogen, i första hand ta sikte på i vilken utsträckning som verksamheten på naturreservatet har orsakat störningen.

Enligt domstolens uppfattning ligger i detta att bolaget först har att visa att naturreservatet utgjort ett område som drabbats av granbarkborreangrepp i så väsentligt större omfattning än det omkringliggande landskapet att granbarkborrarna har spritt sig vidare därifrån, eller såsom bolaget uttryckt saken; att naturreservatet och särskilt delar av kantzonen har utgjort ”härddar” för granbarkborrespridning. I den prövningen ska det alltså inte gälla någon bevislättnad. Eftersom ansvaret för miljöskada som utgångspunkt är strikt saknar det dock betydelse huruvida en sådan ”hård” för granbarkborrespridning skulle ha uppstått som en följd av vårdslöshet hos staten (jfr dock frågor om allmänvanlighet enligt 32 kap. 1 § tredje stycket).

Om det visats att granbarkborrehärddar uppstått som utgör störningar gäller bevislättnad i förhållande till att barkborrarna spritt sig till just bolagets marker och orsakat skada där. När det gäller skadans omfattning har käranden den fulla bevisbördan.

Domstolens bedömning av bevisningen

Enligt vad domstolen har redogjort för ovan är det bolagets uppgift att först bevisa att naturreservatet utgjort en verksamhet som orsakar störningar i sin omgivning. I denna frågeställning har parterna fört en omfattande bevisning.

Granbarkborrens ekologi

Parterna har fört bevisning i frågor om granbarkborrens ekologi. De sakkunniga vittnena är i allt väsentligt överens om den övergripande beskrivningen av granbarkborrens ekologi. Mark- och miljödomstolen har utifrån de skriftliga yttrandena och förhören med sakkunniga T.T., B.L., G.I., Å.L. och K.M., bedömt att följande är utrett i målet.

Åttatandad granbarkborre (*Ips typographus*), härafter kallad granbarkborre, är en cirka 4 mm lång skalbagge som har sin larvutveckling och sitt födosök som vuxen i

färsk innerbark av gran vilket orsakar skador på främst äldre granbestånd. Granbarkborre är en naturligt förekommande skadeinsekt i granskogar i hela landet. Granbarkborren förökar sig i färsk innerbark på gran och i huvudsak hos granar med nedsatt försvarsförmåga. Granar med en diameter som överstiger cirka 15 cm har en tillräckligt tjock bark för att vara lämplig för granbarkborren. Efter stormfällningar eller i samband med torka kombinerat med varma somrar blir tillgången på lämpligt substrat stor, vilket ofta leder till större utbrott av granbarkborre. Efter en skogsbrand är vanligtvis volymen brandskadad gran som utgör lämpligt yngelmaterial för granbarkborre liten jämfört med volymen efter en storm eller vid torka. Utöver att granbarkborren dödar träd leder angrepp till att blånadssvampar växer in i splintveden. Blånaden utvecklas relativt snabbt och leder till att timrets kvalitet nedklassas, med värdeminskning som följd.

Granbarkborren flyger normalt i maj när temperaturen är över + 18 ° C och vindarna är svaga. Under svärmningen söker sig hanarna till försvagade eller nyligen döda granar där de gnager sig in genom barken och skapar en håligheter, en parningskammare. Samtidigt producerar hanen ett feromon som lockar både honor och hanar till trädet. Om det första trädet blir fullt kan angreppet fortsätta på träd intill. Två till tre honor ansluter sig till hanen och de gnager ut varsin modergång som är mellan 1–2 till mer än 20 cm lång. På båda sidor om modergången lägger honan äggen ett och ett i separata nischer. Gångsystemet har två till tre längsgående modergångar som utgår från en centralt belägen parningskammare. Föräldraskalbagarna lämnar gångsystemet och kan anlägga en eller flera syskonkullar. I slutet av sommaren dör föräldraskalbagarna. När larverna kläcks äter de av det näringsrika kambiet under sommaren vilket skapar gångar som går rakt ut från modergången. I juli förpuppas larven och drygt en vecka senare kläcks de nya skalbagarna. Utvecklingen från ägg till flygfärdig ny generation tar sex till tolv veckor. De nykläckta granbarkborrarna äter av innerbarken för att bli könsmogna och kunna övervintra.

Granbarkborren övervintrar antingen i det översta marklagret (humuslagret) eller inborrad i den yttre delen av barken på det träd där den utvecklades. Val av

övervintringsmiljö skiljer sig åt över landet. Till exempel övervintrar huvuddelen (ca 90 %) av granbarkborrarna i Medelpad i marken, medan i Småland stannar cirka 50 % kvar i barken. Ju senare på året angreppet skett i det enskilda trädet desto större är sannolikheten att granbarkborren stannar kvar i barken. Uppskattningsvis dör cirka 40 % av granbarkborrarna under vintern oavsett om de övervintrar i bark eller i marken.

Vid större utbrott av granbarkborreangrepp finns lämpligt substrat på relativt korta avstånd vilket innebär att huvuddelen (90–95 %) av nya angrepp sker förhållandevis nära det område där angrepp skedde året innan. Under normalår kan granbarkborren behöva flyga längre. I första hand angriper granbarkborre träd som på något sätt fått försämrade motståndskraft såsom brutits av vind eller snö, solutsatta hyggeskanter eller gran som avverkat men lämnats kvar som obarkat virke. När tillgången till substrat blir obegränsad, till exempel vid stormfällning eller torkstress, kan granbarkborren föröka sig i större omfattning. En hona kan vid sådana tillfällen ge upphov till mer än tio döttrar. Hinner flera syskonkullar anläggas och/eller årskullen hinner svärma blir förökningen betydligt större.

Om sommaren är ovanligt varm kommer även en del av de nya baggarna att svärma och föröka sig. Ofta hinner denna andra generation inte utvecklas färdigt före vintern och många individer fryser ihjäl. Dock vid mycket varma somrar är den nya generationen färdig tidigare på sommaren vilket ökar sannolikheten för att en andra svärmning uppstår samt att denna andra generation hinner utvecklas färdigt. En hona kan då ge upphov till ett mycket stort antal nya honor.

När mängden lämpligt substrat minskar tvingas granbarkborren att angripa mer motståndskraftiga friska träd. För att ett sådant träd ska dödas krävs angrepp av fler individer, vilket i sin tur leder till ökad konkurrens om maten. Det innebär att många larver dör innan de är färdigutvecklade vilket medför en försämrade reproduktionstakt och ett lägre antal döttrar. Vinterdödligheten och predation från naturliga fiender gör att antalet honor som kan lägga larver följande sommar blir lägre och populationen av granbarkborrar minskar avsevärt. Det är inte ovanligt att

reproduktionstakten blir negativ, det vill säga att färre än en ny dotter per moderdjur överlever till nästkommande svärmningsperiod.

Förutom den åttatandade granbarkborren finns ytterligare cirka 30 arter av barkborre i Sverige som kan leva i granbark. I detta mål har främst sextandad barkborre (*Pityogenes chalcographus*) diskuterats då denna under hösten 2014 och våren 2015 enligt G.I.s. iakttagelser förekom rikligt i brandskadade granar inom det blivande Hälleskogsbrännans naturreservat. Den sextandade granbarkborren är mindre (cirka 2 mm) än den åttatandade och den saknar förmågan att angripa helt friska vitala granar. I normalfallet lever den på kvarlämnade grenar och toppar av gran på hyggen och i gallringar. Vid torkstress kan den dock angripa levande granar på grund av deras nedsatta försvarsförmåga. Den har en liknande svärmning och larvutveckling som den åttatandade granbarkborren. Hanarna anlägger parningskammare varifrån fyra till sex honor gnager ett stjärnformigt mönster av modergångar. Från dessa utgår larvgångarna, som ligger tätt och är relativt korta.

Skiljaktigheter mellan parternas sakkunniga vittnen

Parternas sakkunniga har redovisat avvikande uppfattningar i bl.a. följande frågeställningar som kan ha betydelse vid bedömningen av den övriga bevisningen i frågor om huruvida Hälleskogens naturreservat utgjort en härd för granbarkborre-spridning i området.

T.T. och Å.L.s. uppgifter skiljer sig åt när det gäller det antal honor som kan bli resultatet av en andra svärmning. T.T. har angett att det kan handla om kanske 1 000 nya honor medan Å.L. har uppgett uppemot ett par hundra.

Enligt statens uppfattning, som härvid främst har företrätts av G.I., var förekomsten av sextandad barkborre av stor betydelse när det gäller risken för att området som blev Hälleskogsbrännans naturreservat skulle utvecklas till att bli en härd för spridning av den väsentligt mer skadliga granbarkborren. Enligt G.I. kan knappast området trots döende brandskadad skog ha blivit en sådan

hård eftersom den sextandade barkborren upptog lämpligt substrat och trängde därmed ut granbarkborren. Denna slutsats har kraftigt ifrågasatts av bolaget genom den uppfattning som T.T. har redovisat. Enligt T.T. och även B.L. saknas vetenskapligt stöd för påståendet att den sextandade barkborren tränger undan granbarkborren på det sätt som staten har gjort gällande i målet.

De sakkunniga har redovisat motsatta uppfattningar när det gäller den generella risken för att ett naturreservat blir en spridningshård för granbarkborreangrepp i området. T.T. och B.L. har utifrån egna erfarenheter och med hänvisningar till studier från andra naturreservat uppgett att det inte råder någon tveksamhet om att naturreservat riskerar att utvecklas till granbarkborre-härdar som orsakar stora skador på omkringliggande produktionsskog. Denna beskrivning har ifrågasatts av Å.L. som bl.a. hänvisat till dels att granbarkborren är allmänt spridd i hela skogslandskapet, dels att det råder svårigheter med att fastslå orsakssamband och var en spridningskälla finns. K.M. har framfört sin uppfattning att det är dagens kommersiella skogsbruk med enskiktade bestånd av gran som understöder förekomsten av granbarkborre i landskapet.

De sakkunniga har också redovisat olika uppfattningar bl.a. i frågor om vilka metoder som är effektiva i skogsbruket för att skydda skogen mot angrepp av granbarkborre. De sakkunniga är framför allt oeniga om hur effektiv avverkning på vintern är för att bekämpa granbarkborre. Detta har skett mot bakgrund av att staten utifrån invändningarna om orsakssamband, skadebegränsning och medvållande har ifrågasatt bolagets vidtagna åtgärder och anfört att angreppen kan ha sitt ursprung på bolagets marker.

Enligt domstolens samlade bedömning går det inte att dra några säkra slutsatser av de sakkunniga vittnenas mer allmänt hållna uppfattningar i frågor om risker med att inrätta naturreservat i allmänhet eller i synnerhet med att inrätta Hälleskogsbrännans naturreservat för att bevara ett brandskadat område. Det har i ovanstående frågor

inte varit möjligt att sätta den ena uppfattningen före den andra och prövningen av huruvida naturreservatet blivit en härd för granbarkborrespridning måste huvudsakligen ske utifrån de uppgifter om den faktiska förekomsten av granbarkborreangrepp i området som presenterats för domstolen. Domstolen återkommer till en slutlig värdering av sakkunnigutlåtandena efter att ha bedömt den övriga utredning som parterna lagt fram i målet.

Förekomsten av granbarkborreangrepp i naturreservatet respektive på bolagets marker

Mark- och miljödomstolen konstaterar inledningsvis att det är en brist i bolagets bevisning att det saknas tydliga uppgifter och redovisning om förekomsten av granbarkborreangrepp på bolagets marker från åren innan branden och att det saknas dokumenterade inventeringar under efterföljande år. Andelen skadat virke vid respektive avverkningstillfälle framgår av objektbeskrivningen men säger ingenting om när angreppen först upptäcktes och hur utvecklingen skett över tid. Denna brist har påtalats bl.a. av statens sakkunnige Å.L. som uttalat att frånvaron av dessa uppgifter gör det mycket svårt att dra några säkra slutsatser och göra en sannolikhetskalkyl över att det är en viss lokal population som är orsaken till angrepp på bolagets fastighet. Domstolen gör samma iakttagelse. Domstolen återkommer längre fram till sin bedömning av bolagets åberopade objektbeskrivning.

Bolagets operative skogschef B.Ö. har i förhöret berättat om sina erfarenheter från skötseln av skogen på bolagets marker när det gäller hanteringen av granbarkborreangrepp. Domstolen bedömer att det framstår som att bolaget har haft god kontroll över sitt skogsinnehav och följt utvecklingen av granbarkborre på de egna markerna för att kunna vidta åtgärder när behovet bedömts uppstå. Bolagets metod, som fungerat väl tidigare år, har varit att avverka hela beståndet inom en trakt när man bedömt att den lokala utbredningen av granbarkborre blivit för stor. B.Ö. har uppgett att metoden är effektiv även om avverkning sker sent på året. Han har därvid fått stöd av T.T:s uppgifter. Metoden har dock ifrågasatts bl.a. av statens sakkunniga K.M. som bl.a. hänvisat till att det är rimligt att utgå från att granbarkborren på så pass sydliga breddgrader som i

Västmanland i stor utsträckning övervintrar i humuslagret och att avverkning och även utskotning därför måste ske under sommaren medan granbarkborren befinner sig i ägg, larv eller puppstadiet, för att vara effektivt. Staten har hänvisat till en studie som indikerar att granbarkborrar i Västmanland har liknande övervintringsmönster som de i Småland, dvs. att ca 50 % övervintrar i barken.

Det saknas skäl för domstolen att ifrågasätta kunskaperna hos bolaget om hur granbarkborreangrepp på ett ändamålsenligt sätt bör hanteras inom ett kommersiellt skogsbruk. Vid vissa avverkningar har bolaget dock haft utmaningar med att omhänderta granbarkborreangripna träd samma år som skadorna har upptäckts. Detta har framgått av förhöret med B.Ö.. Det framgår också vid en genomgång av objektbeskrivningen att det för ett tiotal av de objekt¹ som avverkats med hänvisning till granbarkborreskador har passerat en sommarsäsong med möjlighet för förökning, innan avverkning/utskotning har skett. Det ovan sagda möjliggör alltså att det även på bolagets marker kan ha funnits lokala populationer av granbarkborrar som på ett betydande sätt har bidragit till spridningen i området under de aktuella åren.

När det gäller förekomsten av granbarkborrar inom naturreservatet har det framkommit genom bl.a. förhöret med M.B. att länsstyrelsen i egenskap av förvaltare var väl medveten om problematiken. Av förhöret med honom har det framgått att länsstyrelsen årligen inventerade området i kantzonen sedan reservatet inrättades och att detta under åren 2016 – 2019 skedde med hundar som var tränade för att söka granbarkborrar, att man markerade de träd som angripits och att fönsterfällor sattes upp. Sammanfattningsvis har M.B. gett uttryck för att situationen med granbarkborre var hanterbar fram till år 2018, när våren och försommaren var extremt varm och torr och granbeståndet i området, både reservatet och produktionsskogen, blev ”som ett smörgåsbord” för granbarkborrar. Enligt honom var inte situationen i kantzonen anmärkningsvärt problematisk, om

¹ TraktID 205158, 206258, 206260, 206434, 206723, 206732, 206732b, 208420, 209208, 210641, 211081, 211123, 211241, 211244

man jämför med andra områden i landskapet under de aktuella åren, utan det handlade om att man i reservatet var noggrann och gjorde inventeringar.

Enligt domstolens bedömning finns det när det gäller kontakterna under de aktuella åren mellan länsstyrelsen och övriga markägare, som huvudsakligen skedde inom den s.k. brandsamverkansgruppen som upprättades efter branden i området, visst stöd för bolagets uppfattning att situationen i kantzonen varit mer problematisk än i den närliggande produktionsskogen. Detta gäller särskilt det brev som bolaget åberopat och som upprättades av G.I. vid Skogsstyrelsen. I brevet, som skickades till berörda markägare i oktober 2016 och som innehöll inventeringsförslag konstateras bl.a. att situationen i reservatet är riskfylld och att länsstyrelsen respektive Sveaskog har sparat större arealer med potentiella yngelhärdar jämfört med övriga markägare. Det har också framkommit att länsstyrelsen år 2016 ansökte om dispens från sina egna reservatföreskrifter för att kunna genomföra effektiva bekämpningsåtgärder mot granbarkborre, men att man bara fick dispens för mindre ingripande åtgärder som att barka stående träd. M.B. har dock förklarat detta med att länsstyrelsen ville ha en större verktygslåda att arbeta med och att situationen vid tidpunkten för dispensansökan inte var sådan att akuta åtgärder krävdes.

Enligt domstolens bedömning går det dock inte att dra några säkra slutsatser från den korrespondens och övriga kontakter som varit mellan parterna i frågor om huruvida reservatet faktiskt kommit att bli en spridningshärd för granbarkborre i området. Det ovan sagda om problemen i reservatet ska också vägas mot de omständigheter som framkommit från Skogsstyrelsens inventeringar från år 2016. I inventeringen pekades angripna områden ut, men enbart i vissa områden som fanns på bolagets marker bedömdes angreppen av granbarkborre vara så omfattande att det fanns behov av att avverka. I den delen har B.Ö. förklarat att bolaget trots Skogsstyrelsens anmodan valde att hålla områdena under uppsikt och att det inte fanns förutsättningar eller tillräckligt behov av att avverka och skota ut virket i rätt tid. Sammanfattningsvis har mark- och miljödomstolen fått en bild av att hela området, både naturreservatets kantzon och omkringliggande skogar, har haft

problem när det gäller angrepp av granbarkborre under åren 2016 - 2020, att området hållits under uppsikt och att länsstyrelsen varit medveten om och försökt hantera vissa särskilda risker med naturreservatet. Det har dock genom åberopade förhör och korrespondens mellan parterna inte presenterats sådana bevis att det enbart därav går att slå fast att naturreservatet varit den dominerande spridningshärden och att det orsakat störningar i sin omgivning.

Av utredningen har det framkommit att sommaren 2016 var varm och gynnsam för granbarkborrar, i augusti var grundvattennivån i Västmanland under de normala för årstiden. Även sommaren 2017 var torr med grundvattennivåer mycket under normal i augusti. Sommaren 2018 var mycket torr och varm, med grundvattennivåer under eller mycket under det normala för augusti i Västmanland. Skogarna i området har alltså under tre somrar i rad haft för granbarkborren mycket gynnsamma förhållanden. Sommaren 2018 var så varm och torr att granbarkborren svärmade två gånger den säsongen. Att det visat sig att torkan år 2018 medförde att problemen i området eskalerade till en ny nivå, betyder inte att det skulle vara just angreppen i naturreservatets kantzon som spred sig och orsakade störningar i sin omgivning.

Domstolens bedömning av objektbeskrivningen

Som framgått ovan av beskrivningen av granbarkborrens ekologi, angriper borrarerna i första hand granar med nedsatt försvarsförmåga, även om de samtidigt söker föda så nära som möjligt. Det är samtliga hörda experter överens om. Det är därför inte att förvänta sig, vid en analys av fotomaterialet i objektbeskrivningen, att granbarkbollar skulle angripa skogen som en "samlad front" som rör sig i en viss riktning.

T.T. har angett ett väsentligt längre avstånd (500 m) inom vilket huvuddelen av nya angrepp sker från det området där angrepp skett tidigare, jämfört med vad G.I. har angett (100–200 m). Å.L. har bl.a. pekat på studier som anger att merparten av nya angrepp sker inom 100 m. Det har inte varit möjligt för mark- och miljödomstolen att sätta den ena före den andra när de sakkunniga har redovisat olika sakuppgifter på detaljnivå. Det är dock rimligt,

utifrån bolagets påståenden om att reservatet utgjort den dominerande och avgörande spridningshärden och att fotomaterialet visar detta, att bedöma huruvida fotomaterialet åtminstone sammantaget ger ett tydligt stöd för att angreppen startar i reservatet och sprider sig därifrån över bolagets marker. Domstolen har vid granskningen av fotomaterialet kommit fram till följande.

När det gäller de satellitbilder från 2015–2021 som bolaget åberopat som bevis för skadeutvecklingen på den egna fastigheten, men framför allt som bevis för att granbarkborreskador inom naturreservatet har lett till spridning av granbarkborrar i närliggande områden, konstaterar domstolen följande. Områden med skadade träd framträder som mörkröda/brunröda i satellitbilderna men det kan även barmark, kraftledningsgator och våta områden göra beroende på när på året bilden har tagits. Vidare går det inte att härleda vad som orsakat skadan genom en analys av satellitbilderna. Alla skadade träd, oavsett orsak, får samma rödaktiga färg i satellitbilderna. Domstolen konstaterar därmed att bevisvärdet av satellitbilderna blir lågt.

Bolaget har även åberopat ett stort antal IR-bilder från åren 2016, 2018 och 2020 för samtliga avverkningsområden. IR-bilderna har en högre upplösning vilket gör det möjligt att se detaljer såsom olika trädslag. Skadade granar framträder med en blåaktig ton i IR-bilderna men inte heller i dessa kan man med säkerhet avgöra vad som orsakat skadan. Dock kan man genom att studera skadans karaktär och dess utveckling över tid bedöma om skadan sannolikt härrör från granbarkborre. En sådan bedömning är dock behäftad med stora osäkerheter och i många fall kan man inte utifrån IR-bilderna utesluta andra skadeorsaker.

Av satellitbilder från 2015 och 2016 samt IR-bilder från 2016 framgår det tydligt att inom kantzonen på reservatet dör många träd relativt tidigt. Framför allt utgörs detta av skog inom områden där det var markbrand 2014. Utbredningen av markbranden har framgått av det av staten åberopade sakkunnigutlåtandet angående Hälleskogsbrännans naturreservat. Det är därför rimligt att utgå från att en relativt stor andel av träden i kantzonen fick lättare brandskador 2014 men bibehöll en grön krona en tid

efter branden. Det är sannolikt att dessa träd dog av följd effekter efter markbranden, till exempel genom uttorkning då deras rotsystem var reducerat och skadat av branden, även om insektsangrepp kan vara en bidragande orsak. I den del som IR-bilderna åberopas som stöd för ett orsakssamband när det gäller granbarkborreangrepp, utgör alltså förekomsten av markbrand en betydande störningskälla. Detta har framhållits av K.M. och mark- och miljödomstolen har gjort samma iakttagelse.

IR-bilderna ger dock en förhållandevis tydlig bild över utvecklingen av granbarkborreangrepp åren 2016, 2018 och 2020 i områden som inte omfattats av markbrand. De skador som med största sannolikhet bedöms ha orsakats av granbarkborre, uppkommer vid samma år både inom naturreservatet och på bolagets mark. De uppträder alltså inte inom naturreservatet först för att vid en senare tidpunkt uppträda på bolagets mark. Vidare framgår av vissa IR-bilder att stora områden med tämligen likartad granskog belägen *mellan* naturreservatet och det område som skadats på bolagets mark, inte har skadats av granbarkborre vid samma tidpunkt². På andra platser finns skador på bolagets mark, men det saknas synbara granbarkborreskador på närliggande skog i naturreservatets kantzon³.

Sammantaget ger en analys av det åberopade fotomaterialet i objektbeskrivningen inte ett tydligt stöd för bolagets uppfattning att det är naturreservatet som varit en härd för spridning av granbarkborre. Materialet visar att området drabbas av granbarkborreangrepp som blir allt mer omfattande under åren 2016 - 2020, men inte att det nödvändigtvis skulle vara naturreservatet som är en spridningshärd för närområdet.

Om referensobjekten

När det gäller de referensområden som är belägna några kilometer nordväst om Hälleskogsbrännans naturreservat som bolaget har hänvisat till gör domstolen inledningsvis bedömningen att bevisvärdet av att jämföra områden på det sätt som bolaget gjort, är begränsat. Bolaget har exempelvis inte lämnat in IR-bilder för

² Se TraktID 206434, 211244 och 210641

³TraktID 205158, 206723 och 206732

referensområdena vilket omöjliggör en jämförelse av den faktiska utvecklingen av granbarkborreskador mellan referensområdena och skadat område över tid. Vidare har det framkommit att det även inom referensområdena har varit nödvändigt att avverka vissa bestånd som en följd av granbarkborreskador. Det går enligt domstolens bedömning inte att dra några säkra slutsatser av att jämföra skadorna på referensobjekten med de som uppstått på bolagets marker i närheten av naturreservatet och som omfattas av bolagets talan.

Domstolens värdering av de av bolaget åberopade sakkunnigutlåtandena

Av de yttranden som T.T. och B.L. har upprättat i målet och de uppgifter de har lämnat i förhör, framgår sammanfattningsvis att deras uppfattning är att granbarkborreangrepp i kantzonen har varit så omfattande att de spritt sig och orsakat skadorna på den omkringliggande skogen. I förhör har de gett uttryck för samma slutsats. Denna slutsats har ifrågasatts av Å.L., G.I. och K.M. som har hörts på statens begäran. Deras invändningar har framstått som befogade. Mot bakgrund av att domstolen inte har funnit tillräckligt stöd i den övriga utredningen för att det är kantzonen i naturreservatet som utgjort en härd för granbarkborrespridning i närområdet, är det inte möjligt att sätta bolagets sakkunnigas slutsatser före de slutsatser som har redovisats av statens sakkunniga.

Sammanfattande bedömning av bevisningen

Vid bedömningen av bevisningen har domstolen sammanfattningsvis kommit fram till att det inte finns tillräckligt stöd för bolagets påstående om att naturreservatet varit en spridningshärd för granbarkborre som orsakat störningar i sin omgivning. De sakkunniga vittnen som bolaget har åberopat har redogjort för sin ståndpunkt och förklarat varför de anser att det är kantzonen i naturreservatet som blivit en härd för granbarkborrespridning. De har därvid bl.a. redovisat beräkningar och antaganden som statens sakkunniga har kritiserat. Enligt statens sakkunniga saknas i utredningen viktiga data som hade varit nödvändiga för att kunna uttala att det föreligger orsakssamband mellan granbarkborrar i kantzonen och angrepp på bolagets skog. Mark- och miljödomstolen har gjort samma iakttagelser och därvid inte ansett att det varit möjligt att lägga de bedömningar som bolagets sakkunniga

har redovisat till grund för att fastslå att kantzonen har varit en spridningskälla som orsakat störningar i sin omgivning.

Domstolen har inte heller vid en analys av den övriga bevisningen funnit tillräckligt stöd för bolagets påståenden. Det har framstått som att bolaget har haft god kunskap om granbarkborreangrepp och god skogshygien på sina marker. Dock har det framkommit att bolaget till följd av praktiska skäl inte har haft möjlighet att i rätt tid avverka vissa angripna bestånd. Det har bl.a. gällt de områden som Skogsstyrelsen vid en inventering har pekat ut som problematiska och i behov av att avverka. Under tre år i rad rådde för granbarkborren gynnsamma väderförhållanden, vilket medförde att granbarkborreangreppen eskalerade i området, både i reservatets kantzon och på bolagets fastighet. Det är mycket möjligt att bekämpningsmetoder inom skogsbruket som fungerat väl tidigare år inte har räckt till under sådana förhållanden.

Lokala populationer kan ha funnits i naturreservatets kantzon, på bolagets marker och i andra närliggande områden. Det har dock inte visats att det var reservatets kantzon som blev en härd för granbarkborreangrepp i större utsträckning än det omkringliggande landskapet.

En granskning av granbarkborreskadade träd i det åberopade fotomaterialet ger inte tillräckligt stöd för bolagets påstående. Enligt domstolens uppfattning framträder en bild av att skadorna uppstår både i kantzonen och på bolagets fastighet ungefär samtidigt och i samma utsträckning.

Enligt domstolens bedömning går det inte att dra några säkra slutsatser av att jämföra de angivna referensobjekten med det berörda skogsområdet.

Det ovan sagda betyder att bolaget inte har visat att naturreservatet har utgjort en verksamhet som medfört störningar som i sin tur har orsakat skada hos bolaget. Talan ska därför ogillas.

Rättegångskostnader

Staten har vunnit målet och har därför rätt till ersättning för sina rättegångskostnader. Staten har begärt ersättning för sina rättegångskostnader med 3 945 146 kr. Av beloppet avser 2 653 528 kr ombudsarvode och 502 589 kr externa konsulter. Därtill yrkas ersättning för mervärdesskatt. Av arbetsredogörelsen framgår att ombuden har lagt ned 2 008 timmar på målet. Bolaget har överlämnat till mark- och miljödomstolen att bedöma om den yrkade ersättningen är skälig, med den anmärkningen att bolaget anser att det yrkade ombudsarvodet är högt.

Enligt 18 kap. 8 § rättegångsbalken ska ersättning för rättegångskostnad fullt motsvara kostnaden för rättegångens förberedande och talans utförande jämte arvode till ombud eller biträde, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av partens rätt. Beträffande kostnad för ombudsarvode ska ersättningen bestämmas med hänsyn till bl.a. målets beskaffenhet och omfattning samt till den omsorg och skicklighet med vilken arbetet har utförts. Därvid kan även beaktas sådana omständigheter som tvisteföremålets värde och den betydelse som målets utgång i övrigt haft för parten (se NJA 1997 s. 854).

Det har varit fråga om ett omfattande mål med komplicerade juridiska frågor. Domstolen har ingenting att anmärka vad gäller den omsorg och skicklighet med vilken ombuden utfört arbetet. Den av statens ombud nedlagda tiden om 2 008 timmar framstår dock som mycket väl tilltagen. Målet har visserligen varit omfattande sett till de frågor som varit uppe för prövning vid huvudförhandlingen, men det har inte varit fråga om några processuella tvistefrågor under målets handläggning eller någon processföring från bolagets sida som kan anses ha försvårat för staten att utföra sin talan i målet.

Vid en helhetsbedömning anser domstolen att staten lagt ned fler timmar på målet än vad som kan anses motiverat utifrån målets beskaffenhet och omfattning. Detta gäller även med beaktande av att ombudens timkostnad får anses förhållandevis låg och att utlägg för myndighetsanställda inte har tagits upp som en rättegångskostnad. I sammanhanget noterar domstolen att statens yrkande för ombudsarvode är

närmare tre gånger så högt som bolagets samt att det avser omkring tio gånger så många arbetstimmar. Mark- och miljödomstolen anser att staten är skäligen tillgodosedd med en ersättning för ombudsarvode uppgående till 2 200 000 kr. Det belopp som yrkats för externa konsulter är skäligt och ska utgå. Sammantaget ska ersättning därmed utgå med 3 378 236 kr, inklusive mervärdesskatt.

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se bilaga (MMD-01)

Överklagande senast den 15 december 2022.

Jonas Manole

Christina Borg

Emma Blom

I domstolens avgörande har deltagit rådmannen Jonas Manole, ordförande, tekniska rådet Christina Borg, tingsfiskalen Emma Blom samt särskilda ledamoten Anna Kuylenstierna.

Hur man överklagar

Dom i mark- och miljödomstol som första instans

MMD-01

Vill du att domen ska ändras i någon del kan du överklaga. Här får du veta hur det går till.

Överklaga skriftligt inom 3 veckor

Ditt överklagande ska ha kommit in till domstolen inom 3 veckor från domens datum. Sista datum för överklagande finns på sista sidan i domen.

Överklaga efter att motparten överklagat

Om ena parten har överklagat i rätt tid, har den andra parten också rätt att överklaga även om tiden har gått ut. Det kallas att anslutningsöverklaga.

En part kan anslutningsöverklaga inom en extra vecka från det att överklagandetiden har gått ut. Ett anslutningsöverklagande måste alltså komma in inom 4 veckor från domens datum.

Ett anslutningsöverklagande upphör att gälla om det första överklagandet dras tillbaka eller av något annat skäl inte går vidare.

Så här gör du

1. Skriv mark- och miljödomstolens namn och målnummer.
2. Förklara varför du tycker att domen ska ändras. Tala om vilken ändring du vill ha och varför du tycker att Mark- och miljööverdomstolen ska ta upp ditt överklagande (läs mer om prövningstillstånd längre ner).
3. Tala om vilka bevis du vill hänvisa till. Förklara vad du vill visa med varje bevis. Skicka med skriftliga bevis som inte redan finns i målet.
4. Lämna namn samt aktuella och fullständiga uppgifter om var domstolen kan nå dig: postadresser, e-postadresser och telefonnummer.
Om du har ett ombud, lämna också ombudets kontaktuppgifter.
5. Skriv under överklagandet själv eller låt ditt ombud göra det.
6. Skicka eller lämna in överklagandet till mark- och miljödomstolen. Du hittar adressen i domen.

Vad händer sedan?

Mark- och miljödomstolen kontrollerar att överklagandet kommit in i rätt tid. Har det kommit in för sent avvisar domstolen överklagandet. Det innebär att domen gäller.

Om överklagandet kommit in i tid, skickar mark- och miljödomstolen överklagandet och alla handlingar i målet vidare till Mark- och miljööverdomstolen.

Har du tidigare fått brev genom förenklad delgivning, kan även Mark- och miljööverdomstolen skicka brev på detta sätt.

Prövningstillstånd i Mark- och miljööverdomstolen

När överklagandet kommer in till Mark- och miljööverdomstolen tar domstolen först ställning till om målet ska tas upp till prövning.

Mark- och miljööverdomstolen ger prövningstillstånd i fyra olika fall.

- Domstolen bedömer att det finns anledning att tvivla på att mark- och miljödomstolen dömt rätt.
- Domstolen anser att det inte går att bedöma om mark- och miljödomstolen har dömt rätt utan att ta upp målet.
- Domstolen behöver ta upp målet för att ge andra domstolar vägledning i rättstillämpningen.
- Domstolen bedömer att det finns synnerliga skäl att ta upp målet av någon annan anledning.

Om du *inte* får prövningstillstånd gäller den överklagade domen. Därför är det viktigt att i överklagandet ta med allt du vill föra fram.

Vill du veta mer?

Ta kontakt med mark- och miljödomstolen om du har frågor. Adress och telefonnummer finns på första sidan i domen.

Mer information finns på www.domstol.se.

Hur man överklagar Mark- och miljööverdomstolens avgörande

Den som vill överklaga Mark- och miljööverdomstolens avgörande ska göra det genom att skriva till Högsta domstolen. Överklagandet ska dock skickas eller lämnas till Mark- och miljööverdomstolen.

Senaste tid för att överklaga

Överklagandet ska ha kommit in till Mark- och miljööverdomstolen senast den dag som anges i slutet av Mark- och miljööverdomstolens avgörande.

Beslut om häktning, restriktioner enligt 24 kap. 5 a § rättegångsbalken eller reseförbud får överklagas utan tidsbegränsning.

Om överklagandet har kommit in i rätt tid, skickar Mark- och miljööverdomstolen överklagandet och alla handlingar i målet vidare till Högsta domstolen.

Prövningstillstånd i Högsta domstolen

Det krävs prövningstillstånd för att Högsta domstolen ska pröva ett överklagande. Högsta domstolen får meddela prövningstillstånd endast om

1. det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen eller om
2. det finns synnerliga skäl till sådan prövning, så som att det finns grund för resning, att domvilla förekommit eller att målets utgång i Mark- och miljööverdomstolen uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag.

Överklagandets innehåll

Överklagandet ska innehålla uppgifter om

1. klagandens namn, adress, e-postadress och telefonnummer,
2. det avgörande som överklagas (domstolens namn och avdelning samt dag för avgörandet och målnummer),
3. den ändring i avgörandet som klaganden begär,
4. de skäl som klaganden vill ange för att avgörandet ska ändras,
5. de skäl som klaganden vill ange för att prövningstillstånd ska meddelas, samt
6. de bevis som klaganden åberopar och vad som ska bevisas med varje bevis.

Förenklad delgivning

Om målet överklagas kan Högsta domstolen använda förenklad delgivning vid utskick av handlingar i målet, under förutsättning att mottagaren där eller i någon tidigare instans har fått information om sådan delgivning.

Mer information

För information om rättegången i Högsta domstolen, se www.hogstodomstolen.se